

प्रदेश राजपत्र

कर्णाली प्रदेश सरकारद्वारा प्रकाशित

खण्ड ३) सुर्खेत, आश्विन १४ गते, २०७७ साल (संख्या १७)

भाग ३

कर्णाली प्रदेश सरकार

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको

प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७

प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ को दफा ४५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी कर्णाली प्रदेश सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यी नियमहरूको नाम “प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७” रहेको छ।
(२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा,-

- (क) “ऐन” भन्नाले प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ सम्झनुपर्छ ।
- (ख) “कार्यसूची” भन्नाले प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि नियम ५ बमोजिम स्वीकृत कार्यसूची सम्झनुपर्छ ।
- (ग) “कोष” भन्नाले ऐनको दफा ३१ बमोजिम स्थापना गरिएको कर्णाली वातावरण संरक्षण कोष सम्झनुपर्छ ।
- (घ) “निर्देशनालय” भन्नाले वातावरण सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय मातहतको निर्देशनालय सम्झनुपर्छ ।
- (च) “निरीक्षक” भन्नाले ऐनको दफा २१ बमोजिमको वातावरण निरीक्षक सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “प्रयोगशाला” भन्नाले ऐनको दफा १९ बमोजिम स्थापना गरिएको वा तोकिएको प्रयोगशाला सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “सञ्चालक समिति” भन्नाले नियम ३४ बमोजिम गठन भएको कोष सञ्चालक समिति सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “क्षतिपूर्ति” भन्नाले नियम ४० बमोजिमको क्षतिपूर्ति सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद-२

वातावरणीय अध्ययन

३. वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने: ऐनको दफा ३ को उपदफा (१) बमोजिम प्रस्तावकले अनुसूची-१ मा उल्लिखित प्रस्तावको हकमा संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, अनुसूची-२ मा उल्लिखित प्रस्तावको हकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र अनुसूची-३ मा

उल्लिखित प्रस्तावको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।

४. क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्ने: (१) ऐनको दफा ५ बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावको सम्बन्धमा प्रस्तावकले क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रका शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थालाई सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट स्थानीय वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा सात दिनभित्र लिखित सुझाव दिन सम्बन्धित स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रका शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थामा अनुसूची-४ बमोजिमको ढाँचामा सूचना टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ र सोही बमोजिमको सूचना स्थानीय पत्रिकामा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको सूचनाका सम्बन्धमा कसैको राय सुझाव भए उक्त सूचनामा तोकिएको अवधिभित्र सम्बन्धित प्रस्तावक वा सूचनामा उल्लेखित निकायलाई राय सुझाव दिन सकिनेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम प्राप्त राय सुझाव अनुसार स्थानीय वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभाव समेत संलग्न गरी प्रस्तावकले अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा क्षेत्र निर्धारणको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएपछि प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयले निवेदन साथ संलग्न कागजात जाँचबुझ गरी प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि आफ्नो सिफारिस सहित सात दिनभित्र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(६) उपनियम (५) बमोजिम क्षेत्र निर्धारणको प्रतिवेदन प्राप्त भएमा मन्त्रालयले संलग्न कागजात जाँचबुझ तथा प्रतिवेदन पुनरावलोकन गरी व्यहोरा मनासिव लागेमा प्रस्तावित वा संशोधित रूपमा त्यस्तो प्रतिवेदन प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपनियम (६) को प्रयोजनको लागि दिन गणना गर्दा थप कागजात माग गरेकोमा त्यस्तो कागजात प्राप्त भएको मितिबाट र कुनै विषयमा थप स्पष्ट गर्न लेखि पठाएकोमा त्यस्तो विषयमा स्पष्ट भई आएको मितिबाट गणना गरिनेछ ।

५. कार्यसूची तयार गर्नुपर्ने: (१) प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु अघि देहायको ढाँचामा कार्यसूची तयार गर्नु पर्नेछ:-

- (क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनसँग सम्बन्धित कार्यसूची अनुसूची-६ बमोजिम,
- (ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणसँग सम्बन्धित कार्यसूची अनुसूची-७ बमोजिम,

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित कार्यसूची अनुसूची-८ बमोजिम ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम तयार गरिएको कार्यसूची स्वीकृतिको लागि प्रस्तावकले देहायको निकाय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछः-

(क) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको विकास निर्माण कार्य वा आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी कार्यसूची भए प्रदेश सरकारको विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित मन्त्रालय,

(ख) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको विकास निर्माण कार्य वा आयोजनाको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची भए स्थानीय कानूनले तोकेको निकाय र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्यसूची भए प्रदेश सरकारको विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित मन्त्रालय ।

(३) उपनियम (२) को खण्ड (ख) बमोजिम संक्षिप्त वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनसँग सम्बन्धित प्रस्तावमा वनक्षेत्र प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा कार्यसूची स्वीकृत गर्नु

अधि स्थानीय तहको कानूनले तोकेको निकाय वा सम्बन्धित स्थानीय तहले सम्बन्धित जिल्लाको डिभिजन वन कार्यालयको राय सहित निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयको सहमति लिनु पर्नेछ ।

(४) यस नियम बमोजिम कार्यसूची तयार गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा प्रस्तावकले नियम ४ बमोजिम स्वीकृत क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन समेतको आधारमा तयार गर्नुपर्नेछ ।

तर प्रस्तावकले कुनै प्रस्तावको सम्बन्धमा क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन र कार्यसूची बनाई स्वीकृतिको लागि एकै साथ पेश गर्न सक्नेछ ।

(५) उपनियम (२) बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धी कार्यसूची पेश भएकोमा प्रदेश सरकारको विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी आफ्नो राय सहित दश दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पठाउनुपर्नेछ ।

(६) उपनियम (२) वा (५) बमोजिम कार्यसूची प्राप्त भएकोमा संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सम्बन्धी कार्यसूचीको हकमा उपनियम (२) बमोजिमको निकायले प्राप्त भएको सात दिनभित्र र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको हकमा मन्त्रालयले जाँचबुझ गरी मनासिव लागेमा पेश भए बमोजिम वा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन समेत गरी त्यस्तो कार्यसूची प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपनियम (६) को प्रयोजनको लागि दिन गणना गर्दा थप कागजात माग गरेकोमा त्यस्तो कागजात प्राप्त भएको मितिबाट र कुनै विषयमा थप स्पष्ट गर्न लेखिपठाएकोमा त्यस्तो विषयमा स्पष्ट भई आएको मितिबाट गणना गरिनेछ ।

६. **सार्वजनिक सुनुवाई गर्नुपर्ने:** (१) ऐनको दफा ३ को उपदफा (४) को प्रयोजनको लागि प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीको सिलसिलामा प्रस्तावको कार्यान्वयन हुने प्रभावित क्षेत्रमा प्रस्तावको बारेमा सार्वजनिक सुनुवाईको आयोजना गरी राय सुझाव सङ्कलन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा प्रस्तावकले प्रभावित स्थानीय समुदाय, वन उपभोक्ता समुह गठन भएको भए सो समुहको प्रतिनिधि र स्थानीय तहका प्रतिनिधिलाई समेत सहभागी गराउनु पर्नेछ ।

(३) प्रस्तावकले विकास आयोजनाले समेट्ने भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा आवश्यकता अनुसार एकभन्दा बढी स्थानमा समेत सार्वजनिक सुनुवाईको आयोजना गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने प्रयोजनको लागि प्रस्तावकले सोको मिति, समय, स्थान र आयोजनाको सम्बन्धमा प्रचार प्रसार गर्नका लागि स्थानीय पत्रिका, रेडियो वा अन्य सञ्चार माध्यमको प्रयोग गर्नुका साथै स्थानीय तहको सम्बन्धित वडा कार्यालय र आयोजना क्षेत्रको कुनै सार्वजनिक स्थलमा सूचना समेत टाँस गर्नु पर्नेछ ।

(५) यस नियम बमोजिम आयोजना गरिएको सार्वजनिक सुनुवाईमा भएको उपस्थिति, सुनुवाईबाट प्राप्त सुझाव,

तस्वीर तथा श्रव्य-दृश्य सामाग्री समेत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

७. वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने: (१) नियम ४ बमोजिम स्वीकृत क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन, नियम ५ बमोजिम स्वीकृत कार्यसूची तथा नियम ६ बमोजिम गरिएको सार्वजनिक सुनुवाईबाट प्राप्त सुझाव समेतको आधारमा प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्रतिवेदन तयारीको सिलसिलामा संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रका शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थालाई सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट स्थानीय वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा सात दिनभित्र लिखित सुझाव दिन सम्बन्धित स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रका शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थामा अनुसूची -९ बमोजिमको ढाँचामा सूचना टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको सूचना संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा कुनै एक स्थानीय पत्रिकामा र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा राष्ट्रिय स्तरको कुनै एक दैनिक पत्रिकामा प्रकाशन गरी आफ्नो वेबसाइट भएमा सोमा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (२) र (३) बमोजिम सूचनाका टाँस वा प्रकाशन भएकोमा सो सम्बन्धमा कसैको राय सुझाव भए सूचनामा उल्लेखित अवधिभित्र सम्बन्धित प्रस्तावक वा सूचनामा उल्लेखित निकायलाई राय सुझाव दिन सकिनेछ र त्यस्तो राय सुझाव समेत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा समावेश गर्नु पर्नेछ।

(५) यस नियम बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा देहायको ढाँचामा तयार गर्नु पर्नेछ:-

- (क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसूची - १० बमोजिम,
- (ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अनुसूची - ११ बमोजिम,
- (ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अनुसूची - १२ बमोजिम।

(६) यस नियमावली बमोजिम तयार गरिने क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन, कार्यसूची र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन नेपाली भाषामा तयार गर्नु पर्नेछ।

तर क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन, कार्यसूची र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिने प्राविधिक शब्द तथा नेपाली भाषामा उल्लेख गर्दा सो शब्दको मूल आशयमा फरक पर्न सक्ने खालका शब्द अंग्रेजी भाषामा उल्लेख गर्न सकिनेछ।

(७) उपनियम (६) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विदेशी लगानी भएका प्रस्तावको हकमा तयार गरिने

वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन, क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन र कार्यसूची नेपाली वा अङ्ग्रेजी भाषामा तयार गर्न सकिनेछ ।

(८) उपनियम (७) बमोजिमको अध्ययन प्रतिवेदन, क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन र कार्यसूची अङ्ग्रेजी भाषामा तयार पारिएको

भए सोको कार्यकारी सारांश सहितको संक्षिप्त प्रतिवेदन नेपाली भाषामा समेत तयार गर्नु पर्नेछ ।

(९) प्रस्तावकले तयार गरेको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको गुणस्तर अनुसूची-१३ बमोजिमको भएको हुनु पर्नेछ ।

८. वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि पेश गर्नुपर्ने: (१)

प्रस्तावकले ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) सँग सम्बन्धित विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय समक्ष र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रस्तावकले ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) सँग सम्बन्धित विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय कानूनले तोकेको निकाय समक्ष र वातावरणीय प्रभाव

मूल्याङ्कन प्रतिवेदन प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम पेश भएको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी सो सम्बन्धमा आफ्नो राय सहित दश दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पठाउनु पर्नेछ।

(४) प्रस्तावकले यस नियम बमोजिम कुनै वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि पेश गर्दा सो प्रतिवेदनको साथ अनुसूची-१५ बमोजिमको ढाँचामा सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित विषयगत कार्यालयको सिफारिस समेत समावेश गर्नु पर्नेछ।

तर संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको हकमा भने विषयगत कार्यालयको सिफारिस आवश्यक पर्ने छैन।

(५) उपनियम (४) बमोजिमको सिफारिसको लागि प्रस्तावकले सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित विषयगत कार्यालय समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ र यसरी प्राप्त निवेदन उपर आवश्यक कारवाही गर्दा व्यहोरा मनासिव लागेका सम्बन्धित स्थानीय तह वा विषयगत कार्यालयले त्यस्तो निवेदन प्राप्त भएको मितिले सात दिनभित्र सिफारिस उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिमको अवधिभित्र सिफारिस प्राप्त नभएमा प्रस्तावकले त्यसरी निवेदन पेश भएको प्रमाण संलग्न राखी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृति सम्बन्धी कारवाही अघि बढाउन सक्नेछ।

(७) प्रस्तावकले संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने कुनै प्रस्तावको हकमा कार्यसूची स्वीकृत भएको र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने कुनै प्रस्तावको हकमा क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची दुवै स्वीकृत भएको दुई वर्षभित्र सो सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गरी स्वीकृतिको लागि पेश गर्नु पर्नेछ ।

(८) उपनियम (७) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विशेष परिस्थिति सिर्जना भई सो अवधिभित्र प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि पेश हुन सक्ने अवस्था नभएमा सम्बन्धित प्रस्तावकले त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकाय समक्ष म्याद थपको लागि निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(९) उपनियम (८) बमोजिम कुनै निवेदन प्राप्त भएमा त्यस्तो निकायले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गर्दा व्यहोरा मनासिव लागेमा बढीमा एक वर्ष अवधि थप गर्न सक्नेछ ।

(१०) उपनियम (९) बमोजिमको अवधिभित्र कुनै प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्न नसकेमा त्यस्तो प्रस्तावकले यस नियमावलीमा भएको व्यवस्था बमोजिम पुनः क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन वा कार्यसूची वा दुवै तयार गरी पेश गर्नु पर्नेछ ।

(११) कुनै प्रस्तावको प्रभावित क्षेत्र बाहेक अन्य कुनै विषयमा परिवर्तन आउने भएमा प्रस्तावकले क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन वा कार्यसूची स्वीकृत भइनसकेको अवस्थामा त्यस्तो प्रतिवेदन वा कार्यसूचीमा र क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन वा कार्यसूची

स्वीकृत भइसकेको अवस्थामा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा समावेश गरी पेश गर्नु पर्नेछ ।

९. वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने: (१) नियम ८ बमोजिम पेश भएको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले आवश्यक जाँचबुझ गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्नको लागि सम्बन्धित निकायले ऐनको दफा ७ को उपदफा (१) बमोजिमको समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम गठित समितिले आवश्यकता अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको स्थलगत निरीक्षण, अवलोकन र अनुगमन गरी आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछ ।

(४) सम्बन्धित निकायले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको सम्बन्धमा सरोकारवाला अन्य सरकारी निकायसँग आवश्यक राय सुझाव लिन सक्नेछ ।

(५) नियम ८ बमोजिम प्राप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्दा सो विषयमा थप वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने देखिएमा सम्बन्धित निकायले ऐनको दफा ७ को उपदफा (२) बमोजिम संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको हकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न प्रस्तावकलाई आदेश दिनु पर्नेछ ।

(६) यस नियममा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नियम ८ बमोजिम प्राप्त वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन

प्रतिवेदनको हकमा मन्त्रालयले राय सुझाव सङ्कलन गर्नका लागि सात दिनको अवधि तोकी स्थानीय कुनै दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो प्रतिवेदन उतार (डाउनलोड) गर्न मिल्ने गरी मन्त्रालयको वेब साईट मार्फत सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएकोमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो कुनै राय सुझाव भए त्यस्तो अवधिभित्र सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेछ ।

(८) यस नियममा उल्लिखित प्रक्रिया पूरा गरी प्राप्त राय सुझाव समेतको आधारमा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने नदेखिएमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन देहायको अवधिभित्र स्वीकृत गर्नु पर्नेछः-

- (क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सात दिनभित्र,
- (ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन पन्ध्र दिनभित्र,
- (ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तीस दिनभित्र ।

(९) उपनियम (८) को प्रयोजनको लागि दिन गणना गर्दा कुनै विषयमा थप स्पष्ट गर्न लेखि पठाएको वा थप कागजात माग गरेकोमा माग बमोजिमको विषयमा स्पष्ट भई आएको वा थप कागजात प्राप्त भएको मितिबाट गणना गरिनेछ ।

(१०) कुनै व्यवस्थापन योजना, कार्ययोजना वा विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनसँग सम्बन्धित वातावरणीय अध्ययन

प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नु अघि त्यस्तो योजना वा परियोजना स्वीकृत भएको हुनु पर्नेछ।

१०. रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्ने: (१) प्रदेश सरकारका विषयगत मन्त्रालय वा मन्त्रालयले ऐनको दफा ९ को उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नु पर्ने नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको सूची तयार गरी प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद् समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नु पर्ने नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको सूची प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम स्वीकृत रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नु पर्ने नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको सूची मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

(४) उपनियम (३) बमोजिमको नीति, कार्यक्रम वा आयोजनासँग सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयले सूचना प्रकाशन भएको मितिले दुई महिनाभित्र कार्यसूची सहितको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन तयार गरी मन्त्रालयको सहमति लिई स्वीकृतिका लागि प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद् समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम स्वीकृत प्रतिवेदनको आधारमा सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयले क्षेत्र निर्धारणबाट पहिचान भएका मुख्य सवाललाई वातावरणीय मापदण्ड अनुसार तय गरिएका आधार विन्दुको आधारमा समस्या, अवसर र यसले वातावरणमा पार्न सक्ने संभाव्य असर, यस्ता चूनौति सामना गर्न सक्ने संस्थागत क्षमता र समस्या समाधानका उपाय समेत पत्ता

लगाउन रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषणको अध्ययन गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिमको अध्ययन प्रतिवेदनमा राय सुझाव सङ्कलन गर्नका लागि पन्ध्र दिनको अवधि तोकी स्थानीय कुनै दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो प्रतिवेदन उतार (डाउनलोड) गर्न मिल्ने गरी विषयगत मन्त्रालयको वेब साईट मार्फत सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएकोमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो कुनै राय सुझाव भए त्यस्तो अवधिभित्र सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेछ ।

(८) उपनियम (७) बमोजिम प्राप्त राय सुझाव सम्बोधन गरी विषयगत मन्त्रालयले रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि प्रदेश सरकार, मन्त्रपरिषद् समक्ष पेश गर्नु अघि मन्त्रालयको सहमति लिनु पर्नेछ ।

(९) रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन अध्ययन गरी राय परामर्श दिनका लागि प्रदेश सरकार, मन्त्रपरिषद्ले आवश्यकताका आधारमा विज्ञको समिति गठन गरी परामर्श लिन सक्नेछ ।

(१०) उपनियम (९) बमोजिमको रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन प्रदेश सरकार, मन्त्रपरिषद्ले प्रस्तावित वा संशोधित रूपमा स्वीकृत गर्न सक्नेछ ।

(११) उपनियम (१०) बमोजिम स्वीकृत रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदनको आधारमा अध्ययन गरिएको नीति, कार्यक्रम वा योजना सम्बन्धित निकायले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

११. पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न अध्ययन अनुमति दिन

सक्ने: (१) ऐनको दफा ११ को उपदफा (१) मा तोकिएको अवस्थामा प्रस्तावकले आयोजनाको विभिन्न अवयवमा फेरबदल गर्नु परेको कारण तथा त्यसबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल असरका बारेमा विश्लेषण गरी वातावरणीय परिसूचक बमोजिमको तुलनात्मक तालिका र अन्य आवश्यक पुष्ट्याइ सहित मन्त्रालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएमा मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि अनुमति दिन सक्नेछ र यसरी पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्दा प्रस्तावकले यस नियमावली बमोजिम क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत गराउने प्रक्रिया बाहेक अन्य सबै प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्नेछ ।

(३) पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भई पेश भएको प्रतिवेदन सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले राय सुझाव सङ्कलन गर्नका लागि सात दिनको अवधि तोकी स्थानीय कुनै दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो प्रतिवेदन उतार (डाउनलोड) गर्न मिल्ने गरी मन्त्रालयको वेब साईट मार्फत सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएकोमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो कुनै राय सुझाव भए त्यस्तो अवधिभित्र सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेछ ।

(५) यस नियममा उल्लिखित प्रक्रिया पूरा गरी प्राप्त राय सुझाव समेतको आधारमा पूरक वातावरणीय अध्ययन

प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा व्यहोरा मनासिव लागेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो पूरक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नु पर्नेछ।

(६) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि एक पटक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत भइसकेको आयोजनमा केही भौतिक पूर्वाधार, डिजाइन वा स्वरूप परिमार्जन गर्नुपर्ने वा संरचना स्थानान्तरण वा फेरबदल गर्नुपर्ने भएतापनि पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएमा वा आयोजनाको क्षमता घटेमा वा रुख कटान संख्यामा थपघट गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित निकायले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा रहेको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना परिमार्जन गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम प्राप्त परिमार्जित वातावरणीय व्यवस्थापन योजना जाँचबुझ गर्दा व्यहोरा मनासिव लागेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो परिमार्जित वातावरणीय व्यवस्थापन योजना स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

१२. संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदन परिमार्जन गर्न सकिने: (१) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदन स्वीकृत भई सकेपछि सो प्रतिवेदनमा केही भौतिक पूर्वाधार, डिजाइन, क्षमता अभिवृद्धि वा स्वरूप परिमार्जन गर्नुपर्ने वा संरचना स्थानान्तरण वा फेरबदल गर्नुपर्ने भएमा वा आयोजनाको क्षमता घटेमा वा रुख कटान संख्यामा थपघट गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित

निकायले त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन परिमार्जन गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त परिमार्जित वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचवुझ गर्दा व्यहोरा मनासिव लागेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो परिमार्जित वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नु पर्नेछ।

तर संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन गरिएकोमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरिएकोमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने प्रस्तावको हकमा यो व्यवस्था लागू हुने छैन।

१३. प्रतिवेदनको पालना गर्नुपर्ने: (१) प्रस्तावकले स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमका विषयहरू र सम्बन्धित निकायले तोकिएका शर्तको पालना गर्नुपर्नेछ।

(२) प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भएको मितिले बढीमा दुई वर्षभित्र प्रस्ताव कार्यान्वयन प्रारम्भ गर्नुपर्नेछ र सो अवधिभित्र प्रस्ताव कार्यान्वयन प्रारम्भ नगरेमा पुनः वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनु पर्नेछ।

(३) प्रस्तावको कार्यान्वयन सुरु भएपछि वातावरणीय परीक्षण गर्ने प्रयोजनको लागि ऐनको दफा १२ को उपदफा (१), (२) र (३) मा उल्लेखित वातावरणीय परीक्षणका लागि तोकिएको निकाय भन्नाले ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिमको निकाय सम्झनुपर्छ।

परिच्छेद-३

प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण

१४. मापदण्ड विपरित प्रदूषण गर्न नहुने: (१) मन्त्रालयले ऐनको दफा १६ को प्रयोजनको लागि प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिएको मापदण्ड विपरित हुनेगरी कसैले पनि कुनै यान्त्रिक साधन, औद्योगिक प्रतिष्ठान वा अन्य ठाँउबाट भूमि, जल, वायु, ध्वनी, रेडियोधर्मी विकिरण तथा फोहोरमैला निष्कासन गर्न हुदैन ।

१५. उजूर गर्न सक्ने: कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले नियम १४ अनुरूप प्रदूषण नियन्त्रण नगरेमा सो कार्यबाट पीडितले मन्त्रालय वा मन्त्रालयले तोकेको निकाय समक्ष उजूर गर्न सक्नेछ ।

१६. प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था: (१) कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले ऐन वा यस नियमावलीमा तोकिएको शर्त वा मापदण्ड विपरित फोहोरमैला निष्कासन नगर्न सूचना वा निर्देशन गर्दा पनि फोहोरमैला निष्कासन गरेको कारणले जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएमा मन्त्रालय वा स्थानीय तहले आफ्नै खर्चमा त्यस्तो फोहोरमैला हटाउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम मन्त्रालय वा स्थानीय तहले कुनै ठाउँबाट फोहोरमैला हटाउँदा लागेको खर्चमा पचास प्रतिशत रकम थप गरी त्यस्तो फोहोरमैला निष्कासन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा उद्योगसँग प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गर्नेछ ।

१७. प्लाष्टिकजन्य पदार्थको प्रयोगमा नियन्त्रण: (१) ऐनको दफा १७ को उपदफा (१) बमोजिम मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा सूचना

प्रकाशन गरी तोकिएको मापदण्ड विपरित हुने गरी तोकिएको क्षेत्रमा कसैले पनि प्लाष्टिकजन्य पदार्थको उत्पादन, उपयोग, ओसारपसार र फोहरमैला निष्कासन गर्न हुँदैन ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको मापदण्ड विपरित कुनै कार्य भए गरेमा मन्त्रालय वा मन्त्रालयले तोकेको निकाय समक्ष उजूर गर्न सकिनेछ ।

१८. जोखिमपूर्ण पदार्थको व्यवस्थापन: (१) प्रचलित संघीय कानून बमोजिम जोखिमपूर्ण पदार्थको उत्पादन, आयात तथा निर्यात गर्ने अनुमति प्राप्त कुनै व्यक्ति वा संस्थाले प्रदेशभित्र उत्पादन, आयात तथा निर्यात गर्दा अनुसूची -१५ बमोजिमको ढाँचामा मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको निवेदन पेश हुन आएमा मन्त्रालयले आवश्यक जाँचवुझ गरी उक्त पदार्थको सङ्कलन, भण्डारण, प्रशोधन, बिक्री वितरण वा ओसारपसार गर्दा जनस्वास्थ्य र वातावरणमा कुनै असर पर्ने देखिएमा पालना गर्नु पर्ने आवश्यक शर्त तोकिएकी अनुसूची -१६ मा उल्लेख भए बमोजिमको ढाँचामा अनुमतिपत्र प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

१९. प्रयोगशालाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन: (१) ऐनको दफा १९ बमोजिम मन्त्रालयले वायु, जल, जमीन, ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी जाँच तथा परीक्षण गर्ने प्रदेश स्तरको प्रयोगशाला स्थापना गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको प्रयोगशाला स्थापना भई नसकेको अवस्थामा मन्त्रालयले स्वीकृत गरेको प्रोटोकल बमोजिम जाँच तथा परीक्षण गर्ने गरी प्रदेशभित्र रहेको कुनै निजी

तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट स्थापना तथा सञ्चालन भएको प्रयोगशालालाई परीक्षणका लागि अनुमति दिन सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम अनुमति प्राप्त प्रयोगशालाले परीक्षण गर्न दिईएका वस्तुलाई प्राथमिकता दिई परीक्षण गर्नु पर्नेछ ।

२०. प्रयोगशालाबाट गरिएको परीक्षण नतिजा प्रकाशन गर्न सक्ने: मन्त्रालय वा मन्त्रालयले तोकेको निकायले यस नियमावली बमोजिम प्रयोगशालाबाट जाँच गराएको प्रदूषणको नमूना परीक्षणको नतिजा प्रकाशन गर्न सक्नेछ ।

२१. प्रयोगशालाको सूची अद्यावधिक राख्नुपर्ने: मन्त्रालयले सरकारी, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापना भएका गुणस्तरयुक्त प्रयोगशालाको प्राविधिक परीक्षण गरेर सूची तयार गरी अद्यावधिक राख्नु पर्नेछ ।

२२. परीक्षणका लागि नमूना सङ्कलन गर्ने: (१) सम्बन्धित निकायले ऐनको दफा २० बमोजिम कुनै उद्योग, कलकारखाना, यन्त्र, सवारी साधन जस्ता यान्त्रिक उपकरणबाट निष्कासन वा उत्सर्जित पदार्थ वा फोहरमैलाको प्रदूषण अवस्थाको अध्ययन, जाँच, परीक्षण वा विश्लेषण गर्न चाहेमा सम्बन्धित धनी वा सम्बद्ध व्यक्तिले त्यस्तो उद्योग, कलकारखाना, यन्त्र, सवारी साधन जस्ता यान्त्रिक उपकरणबाट निष्कासित वा उत्सर्जन भएको पदार्थ वा फोहरमैलाको नमूना सङ्कलन गर्न दिनु पर्नेछ ।

(२) सम्बन्धित निकायले उपनियम (१) बमोजिम सङ्कलन गरेको नमूना नियम १९, बमोजिम स्थापना र सञ्चालन

भएका प्रयोगशालाबाट परीक्षण गर्ने गराउने र परीक्षण र विश्लेषण पश्चात सोको नतिजा अद्यावधिक गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको नमूना परीक्षणको नतिजा प्रकाशन तथा प्रसारण समेत गर्न सकिनेछ ।

२३. वातावरण निरीक्षकको काम कर्तव्य र अधिकार: ऐनको दफा २२ को उपदफा (१) को अतिरिक्त वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

(क) वातावरण निरीक्षकले ऐनको दफा २२ को उपदफा (१) बमोजिम जाँचबुझको सिलसिलामा ऐन वा यस नियमावली विपरीत भए गरेको कुनै काम कारवाही तुरुन्त रोक्का गर्नु पर्ने भएमा त्यस्तो काम कारवाही रोक्का राखी सो कुराको जानकारी अविलम्ब सम्बन्धित निकायलाई दिनु पर्नेछ ।

(ख) खण्ड (क) बमोजिम वातावरण निरीक्षकले कुनै काम कारवाही रोक्का राख्नु परेको वा राखेको जानकारी प्राप्त भएमा सम्बन्धित निकायले सो सम्बन्धमा तुरुन्त जाँचबुझ गर्न लगाई उपयुक्त आदेश दिनु पर्नेछ ।

(ग) वातावरण निरीक्षकले निरीक्षणमा देखिएका कुराको विस्तृत विवरण सहित जाँचबुझ प्रतिवेदन सम्बन्धित निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

२४. सुरक्षा निकायको सहयोग लिन सक्ने: निरीक्षणको सिलसिलामा कसैले वातावरण निरीक्षकलाई बाधा विरोध गरेमा वा निरीक्षण गर्न बल प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा वातावरण निरीक्षकले सुरक्षा निकायको सहयोग लिन सक्नेछ ।

परिच्छेद-४

जलवायु परिवर्तनको अनुकूलन तथा न्यूनिकरण

२५. जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा प्रतिवेदन तयार गर्ने: (१)

मन्त्रालयले प्रदेश भित्रको जलवायु परिवर्तनको अवस्था, जोखिम र यसबाट परेको असरको सम्बन्धमा नेपाल सरकारले सार्वजनिक गरेको प्रतिवेदनको आधारमा वा आफैले अध्ययन गरी स्थानीय समुदाय र पारिस्थितिकीय प्रणालीमा पर्न सक्ने असर, जोखिम र न्यूनिकरणका उपाय समेत समावेश भएको प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको प्रतिवेदन २/२ वर्षमा अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) वा (२) बमोजिमको प्रतिवेदनले औल्याएको विषयवस्तुको आधारमा प्रदेश सरकारका सबै विषयगत निकाय तथा स्थानीय तहले नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु पर्नेछ ।

२६. जलवायु अनुकूलन योजना बनाउनु पर्ने: (१) राष्ट्रिय अनुकूलन योजनाले निर्धारण गरेको प्राथमिकता तथा लक्ष्य हासिल गर्न मन्त्रालयले प्रदेश स्तरको अनुकूलन योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको योजना प्रदेश सरकारका सबै विषय क्षेत्रगत निकायले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रदेश स्तरको अनुकूलन योजनाले निर्धारण गरेको प्राथमिकता तथा लक्ष्य हासिल गर्न स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रको अनुकूलन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(४) विषयगत मन्त्रालय र स्थानीय तहले जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी भए गरेका कार्यको वार्षिक प्रगति विवरण मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

२७. न्यूनीकरणका कार्य गर्नुपर्ने: (१) मन्त्रालयले स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन गर्ने प्रमुख स्रोत र कारणको पहिचान गरी नेपाल सरकारले तय गरेका आधार तह समेतको आधारमा प्रदेश स्तरको हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनको आधार तह तय गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम निर्धारित आधार तह बमोजिम प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले न्यूनीकरणका योजना तर्जुमा गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको योजना सम्बन्धित विषयगत निकाय र नीजि क्षेत्र समेतले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिमका आधार तह मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

सम्पदाको संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण क्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था

२८. सम्पदाको अभिलेख तथा संरक्षण: (१) ऐनको दफा २७ को उपदफा (३) बमोजिम प्रकाशित सूचनामा उल्लेख भएका सम्पदाको सम्बन्धमा कसैको कुनै राय प्रतिक्रिया भए त्यस्तो

सूचना प्रकाशन भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र मन्त्रालयमा निवेदन दिन सकिनेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन परेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी मन्त्रालयले अभिलेख अद्यावधिक गरी सम्बन्धित स्थानीय तहलाई परिमार्जन सहित अभिलेख अद्यावधिक गर्न जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको अद्यावधिक अभिलेख विवरणलाई मन्त्रालयले क्षेत्र, स्वामित्व तथा महत्वको आधारमा वर्गीकृत गरी प्रदेश महत्वका सम्पदाको व्यवस्थापन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(४) स्थानीय महत्वका सम्पदाको संरक्षणको लागि स्थानीय तहले व्यवस्थापन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

२९. हानि नोक्सानी गर्न नहुने: स्थानीय तह वा मन्त्रालयको स्वीकृति बिना कसैले पनि अभिलेखमा समावेश भएका सम्पदाको सम्बन्धमा देहायका कुनै काम गर्नु गराउनु हुँदैन:-

(क) कुनै वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदि हटाउन, फेरबदल गर्न वा त्यसलाई नोक्सान पुग्ने कुनै काम गर्न,

(ख) कुनै वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदि कसैलाई उपहार दिन वा बेचबिखन गर्न वा हस्तान्तरण गर्न,

(ग) अभिलेखमा समावेश भएका कुनै जीवजन्तुलाई नोक्सान पुर्याउने किसिमका

अन्य जीवजन्तु सम्पदा संरक्षण क्षेत्रमा प्रवेश
गराउनु,

(घ) कुनै वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदि
बिग्रने वा नासिने गरी अन्य कुनै काम
गर्न ।

३०. उजूरी गर्न सकिने: (१) अभिलेखमा समावेश भएका
सम्पदाभिन्नका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदिको कसैले
नियम २९ विपरीत हानि नोक्सानी हुने कुनै काम गरे गराएमा
सो विषयमा जो सुकैले सम्बन्धित निकायमा उजूरी दिन
सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उजूरी परी जाँचबुझ
गर्दा वा सम्बन्धित निकाय आफैले अनुगमनको सिलसिलामा
अभिलेखमा समावेश भएका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु
आदिको हानि नोक्सानी भएको देखिएमा सो कार्य अविलम्ब रोकी
प्रचलित कानूनले तोकेको निकाय समक्ष कारवाहीको लागि
पठाउनु पर्नेछ ।

(३) यस नियमको प्रयोजनका लागि सम्बन्धित
निकाय भन्नाले मन्त्रालय वा निर्देशनालय वा सम्बन्धित स्थानीय
तह सम्झनु पर्छ ।

३१. वातावरण संरक्षण तथा जैविक विविधता क्षेत्र कायम गर्न सक्ने:

(१) मन्त्रालयले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा ऐनको दफा २८
को उपदफा (१) बमोजिमको क्षेत्र पहिचान गरी स्वीकृतिको
लागि प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद् समक्ष पेश गर्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम स्वीकृत वातावरण तथा जैविक विविधता क्षेत्रको चार किल्ला तोक्री मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको वातावरण तथा जैविक विविधता क्षेत्रको व्यवस्थापनको लागि डिभिजन वन कार्यालयले कार्य योजना बनाई निर्देशनालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम पेश भएको कार्य योजनामा निर्देशनालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी, थपघट गर्नु पर्ने भएमा सो समेत गर्न लगाई आफ्नो राय साथ स्वीकृतिका लागि मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपनियम (४) बमोजिमको कार्ययोजना डिभिजन वन कार्यालयले कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(६) उपनियम (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम स्थानीय समुदायलाई व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सुम्पन यस नियमले वाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

३२. वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा गर्न नपाइने काम: (१) कसैले पनि वातावरण संरक्षण क्षेत्रभित्र देहायका कुनै काम गर्न गराउन हुँदैन:-

(क) प्राकृतिक सम्पदा वा सौन्दर्यपरक स्थितिलाई विगार्न, नास्न, भत्काउन, हटाउन, छेक्न वा अरु कुनै किसिमले हानि नोक्सानी पुर्याउन,

- (ख) ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक महत्वका स्थलहरू विगार्न, फेर्न, नास्न, हटाउन, भत्काउन वा त्यस्ता स्थलहरूमा कुनै पोष्टर वा त्यस्तै अन्य कागजात वा चित्रहरू टाँस्न वा अरु कुनै प्रकारले हानि हुने काम गर्न,
- (ग) कुनै नदी, खोला नाला, झरना, खहरे, पोखरी, कुण्ड, ताल वा पानीको स्रोतमा विद्युतीय धार (करेन्ट) प्रयोग गर्न र वनस्पतिजन्य वा अन्य कुनै किसिमको हानिकारक रसायन पदार्थ प्रयोग गर्न,
- (घ) कुनै पनि किसिमको घरपालुवा जनावरहरूबाट जननकृति (जेनेटिक मेकअप) मा परिवर्तन गर्न,
- (ङ) खानी खन्न वा कुनै खनिज पदार्थ, ढुङ्गा, माटो, कङ्क्रिट वा अन्य पदार्थ हटाउन,
- (च) होटल, लज, सार्वजनिक यातायात, स्वास्थ्य चौकी, विद्यालय, कुटी वा अन्य यस्तै किसिमका सेवाहरू सञ्चालन गर्न,
- (छ) वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा लगाइएको तारबार, चिन्ह, सङ्केत वा अन्य कुनै चीज वस्तुलाई हानि नोक्सानी पुर्याउन ।
- (२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वातावरण संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा विकासको

लागि स्वीकृत कार्ययोजनामा समावेश भएका कुनै कार्य गर्न सो उपनियममा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

३३. वातावरण संरक्षण शुल्क लिन सक्ने: (१) ऐनको दफा ३० को प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले वातावरणमा हरित गृह ग्यास उत्सर्जन गर्ने वस्तु वा पदार्थ र प्रदूषण निष्कासन गर्ने स्रोतबाट प्रति एकाइ शुल्क तोकी वातावरण संरक्षण शुल्क लिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त हुने वातावरण शुल्क वापतको रकम कर्णाली वातावरण संरक्षण कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

३४. कर्णाली वातावरण संरक्षण कोष सञ्चालक समितिको गठन: (१) ऐनको दफा ३१ बमोजिमको कोषको व्यवस्थापन, सञ्चालन र रेखदेख गर्नको लागि देहाय बमोजिमको कर्णाली वातावरण संरक्षण कोष सञ्चालक समिति गठन हुनेछ:-

- (क) सचिव, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय - अध्यक्ष
- (ख) सचिव, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय - सदस्य
- (ग) सचिव, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय - सदस्य
- (घ) सचिव, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय - सदस्य

- (ड) वातावरणविद् मध्येबाट मन्त्रालयले मनोनित गरेको एकजना महिला सहित दुई जना - सदस्य
- (च) महाशाखा प्रमुख, वन, वातावरण तथा जलवायू परिवर्तन महाशाखा - सदस्य-सचिव

(२) उपनियम (१) को खण्ड (ड) बमोजिम मनोनित सदस्यको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ ।

(३) सञ्चालक समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि सञ्चालक समिति आफैँले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३५. सचिवालय र प्रशासकीय खर्च सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सञ्चालक समितिको सचिवालयको काम मन्त्रालयले गर्नेछ ।

(२) सञ्चालक समितिको सचिवालयको प्रशासनिक खर्चको लागि आवश्यक पर्ने रकम मन्त्रालयको बजेटबाट व्यहोरिनेछ ।

३६. कोषको सञ्चालन: (१) कोषलाई चक्रीय (रिभल्विङ्ग) कोषको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

(२) कोषमा जम्मा भएको रकम सञ्चालक समितिले तोकेको बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम खोलिएको खाताको सञ्चालन सञ्चालक समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(४) कोषमा जम्मा भएको रकम सञ्चालक समितिको निर्णय बमोजिम वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण, सम्पदाको संरक्षण तथा व्यवस्थापन र जलवायु

परिवर्तनका प्रभावको न्यूनिकरण तथा अनुकूलनसँग सम्बन्धित लगायतका कार्यमा खर्च गर्न सकिने छ।

३७. परिषद्को बैठक सम्बन्धी कार्यविधि: ऐनको दफा ३२ बमोजिम गठित वातावरण संरक्षण र जलवायू परिवर्तन व्यवस्थापन समितिको बैठक समिति कार्यविधि देहाय बमोजिम हुनेछ:-

(क) परिषद्को बैठक वर्षमा कम्तीमा एकपटक परिषद्को अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(ख) परिषद्को सदस्य-सचिवले अध्यक्षसँग परामर्श गरी परिषद्को बैठक बस्ने मिति, समय र स्थान, बैठकमा छलफल हुने विषयसूची सहितको सूचना बैठक बस्ने समयभन्दा कम्तीमा अठ्चालीस घण्टा अगाडि सबै सदस्यले प्राप्त गर्ने गरी पठाउनु पर्नेछ ।

तर तत्काल परिषद्को बैठक बोलाउन आवश्यक भएमा परिषद्को अध्यक्षले बहत्तर घण्टा अगाडी परिषद्को बैठक बोलाउन सक्नेछ र यसरी बैठक बोलाइएकोमा परिषद्को सदस्य- सचिवले सोको सूचना यथाशीघ्र सबै सदस्यले प्राप्त गर्ने गरी पठाउनु पर्नेछ ।

(ग) कुल सदस्य संख्याको बहुमत सदस्य उपस्थित भएमा परिषद्को बैठकको लागि गणपुरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

- (घ) परिषद्को बैठकको अध्यक्षता परिषद्को अध्यक्षले गर्नेछ र अध्यक्षको अनुपस्थितिमा परिषद्को उपाध्यक्षले गर्नेछ ।
- (ङ) परिषद्को निर्णय बहुमतद्वारा हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षले निर्णायक मत दिनेछ ।
- (च) परिषद्को निर्णय परिषद्को सदस्य – सचिवले प्रमाणित गर्नेछ ।

३८. लेखा व्यवस्था: कोषको आय-व्ययको लेखा प्रचलित कानून बमोजिम राखिने छ ।

३९. वार्षिक प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुपर्ने: सञ्चालक समितिले वर्षभरी गरेको काम कारबाहीको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीस दिनभित्र सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-६

क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था

४०. क्षतिपूर्ति भराउन निवेदन दिन सक्ने: (१) ऐनको दफा ३५ बमोजिम कसैले कुनै व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावसँग क्षतिपूर्ति भराउन चाहेमा त्यस्तो व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले गरेको कुनै कामबाट निवेदकलाई के कस्तो क्षति पुग्न गएको र के कति क्षतिपूर्ति भराउन चाहेको हो त्यस्तो व्यहोरा खुलाई मन्त्रालय वा सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकाय समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन प्राप्त भएमा त्यस्तो निवेदनका विषयमा निर्णय गर्न मन्त्रालय वा सम्बन्धित

मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायले आवश्यकता अनुसार सम्बद्ध ठाउँको वस्तुस्थिति समेतको जाँचबुझ गर्न पीडित पक्षको समेत संलग्नता रहने गरी देहाय बमोजिमको जाँचबुझ समिति गठन गर्नु पर्नेछ :-

- (क) कम्तिमा अधिकृतस्तर नवौं तहको
अधिकृत - संयोजक
- (ख) आवश्यकता अनुसार दुई जनासम्म
विषयविज्ञ - सदस्य
- (ग) कानून अधिकृत वा सम्बन्धित
निकायको प्रमुखले तोकेको अधिकृत
-सदस्य-सचिव

(३) उपनियम (२) बमोजिम गठित जाँचबुझ समितिले प्राप्त निवेदनका सम्बन्धमा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित ठाउँको वस्तुस्थिति हेरी राय सहितको प्रतिवेदन तीस दिन भित्र मन्त्रालय वा सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायमा बुझाई सक्नु पर्नेछ। त्यस्तो प्रतिवेदनमा जाँचबुझ समितिले पीडित पक्षलाई पुग्न गएको क्षतिको किसिम, परिमाण, असर र प्रभावको यकिन गरी कस्तो प्रकारको क्षतिपूर्ति भराउनु पर्ने हो सोको आधार तय गरेर मात्र क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(४) क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धमा उपनियम (२) बमोजिम गठित समितिलाई सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई आफू समक्ष उपस्थित गराई वयान गराउने, कुनै कागजात, उपकरण, यन्त्र आदि पेश गर्न लगाउने, प्रदुषण, ध्वनी,

ताप वा फोहोर मैलाको सिर्जना वा निष्कासन गरेको ठाउँमा प्रवेश गरी जाँचबुझ गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(५) उपनियम (३) बमोजिम जाँचबुझ समितिबाट प्राप्त भएको प्रतिवेदनका आधारमा मन्त्रालय वा सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायले साठी दिन भित्र क्षतिपूर्तिका विषयमा निर्णय गरिसक्नु पर्नेछ र त्यसको जानकारी क्षतिपूर्ति कसबाट भराउने हो सो पक्षलाई गराइ सक्नु पर्नेछ ।

(६) ऐनको दफा ३५ को उपदफा (४) बमोजिम गठन हुने समितिले यस नियममा भएको प्रक्रिया बमोजिम क्षतिपूर्ति भराउन प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

४१. निर्धारित समयमा क्षतिपूर्ति रकम बुझाउनु पर्ने: (१) नियम ३९ बमोजिम क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण भएको मितिले तीस दिन भित्र सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले क्षतिपूर्तिको रकम सम्बन्धित निवेदकलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको म्याद भित्र क्षतिपूर्तिको रकम बुझाउन नसकेको मनासिब माफिकको कारण जनाई सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले म्याद थपको लागि निवेदन गरेमा र त्यसरी निवेदनमा उल्लेख भएको कारण मनासिब देखिएमा मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायले एक पटकको लागि वढीमा तीस दिनको म्याद थप गरि दिन सक्नेछ ।

४२. जायजेथाबाट क्षतिपूर्ति असूल उपर गरिने: (१) नियम ४० बमोजिमको म्यादभित्र सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले क्षतिपूर्तिको रकम नबुझाएमा सो म्याद नाघेको एक महिनाभित्र क्षतिपूर्ति पाउने निवेदकले त्यस्तो व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको

जायजेथा खुलाई क्षतिपूर्ति असुल उपर गरी पाउन मन्त्रालय वा सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकाय समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन परेमा मन्त्रालय वा सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायले क्षतिपूर्ति बुझाउनु पर्ने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको जायजेथा प्रचलित कानून बमोजिम लिलाम बिक्री गरी क्षतिपूर्तिको रकम भराई दिई बाँकी रकम प्रचलित कानूनको रीत पुर्याई लिन आए सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-७

विविध

४३. वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने: (१) ऐनको दफा ३७ बमोजिम वातावरण संरक्षण योजना तयार गर्दा मन्त्रालयले देहायका कुरा समावेश गरी वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्नुपर्नेछ:-

- (क) प्रदेशको समग्र वातावरणीय अवस्थाको विश्लेषण,
- (ख) समस्या र यसका कारकतत्वको विश्लेषण,
- (ग) योजनाको सोच, लक्ष्य र उद्देश्य,
- (घ) वातावरणीय समस्या समाधानका सिद्धान्त (प्रदूषकद्वारा भूक्तानी गर्ने सिद्धान्त, सावधानिका सिद्धान्त, जिम्मेवारीका सिद्धान्त) स्थापित गर्ने,

- (ड) राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप जल, जमिन, ध्वनी, वायु लगायत अन्य प्रदूषणको मापदण्ड,
- (च) क्षेत्रगत कार्यक्रममा वातावरण संरक्षण कार्यक्रमको मूलप्रवाहीकरण,
- (छ) हरित अर्थतन्त्रको प्रवर्धन,
- (ज) हरित सडक प्रवर्धन,
- (झ) प्लाष्टिक लगायत फोहरमैलाको व्यवस्थापन,
- (ञ) सबै स्थानीय तहमा फोहरमैलाको व्यवस्थापन योजना,
- (ट) नदी प्रदूषण, नियन्त्रण र अतिक्रमण रोकथामका लागि नदीको एकिकृत नदी व्यवस्थापन र हरियाली प्रवर्धन,
- (ठ) शहरी क्षेत्रको हरियाली प्रवर्धन,
- (ड) वातावरण संरक्षणबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक बाडफाँड,
- (ढ) वातावरणको अनुगमन,
- (ण) अन्य आवश्यक विषय ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको वातावरण संरक्षण योजना प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको योजना प्रदेश सरकारका सरोकारवाला निकाय सबैले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिमको योजना स्थानीय तहले समेत तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

४४. अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने: (१) स्थानीय तहले ऐन तथा यस नियमावली बमोजिम स्वीकृत गरेका वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन निरीक्षण गरी वातावरण व्यवस्थापन योजनामा उल्लेख भएका कार्यक्रम, नियम ४२ सँग सम्बन्धित वातावरण संरक्षण योजना र नियम २६ सँग सम्बन्धित जलवायु अनुकूलन योजनाको कार्यान्वयन अवस्थाको मूल्याङ्कन सहितको वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(२) प्रदेश सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयले स्वीकृत गरेको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको विवरण सहित मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत संचालित आयोजना कार्यक्रमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको वातावरण व्यवस्थापन योजनाको वार्षिक अनुगमन मूल्याङ्कन प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३) मन्त्रालयले वातावरण संरक्षण योजना, जलवायु अनुकूलन र न्यूनिकरणका योजनाको कार्यान्वयन अवस्था र मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएका वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको वातावरण व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको अनुगमन मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ ।

(४) सम्बन्धित निकायले उपनियम (१), (२) र (३) बमोजिमको प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिनाभित्र तयार गरिसक्नु पर्नेछ ।

(५) मन्त्रालयले उपनियम (१), (२) र (३) बमोजिमको प्रतिवेदनको आधारमा प्रदेश स्तरीय वातावरण अनुगमन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ ।

४५. वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने: ऐनको दफा ४२ बमोजिमका औद्योगिक प्रतिष्ठान, व्यवसाय सम्बद्ध संघ, संस्था वा व्यक्तिले यस नियमावली बमोजिम संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्दा क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्ने बाहेकको यस नियमावली बमोजिमका अन्य प्रक्रिया पुरा गर्नु पर्नेछ ।

४६. समिति गठन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) ऐन र यस नियमावली बमोजिम मन्त्रालय वा सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकायमा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको जाँचवुझ गरी मूल्याङ्कन तथा सिफारिश गर्न देहाय बमोजिमको समिति गठन हुनेछ :-

(क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनको हकमा

(१) प्रस्तावसंग सम्बन्धित महाशाखा
प्रमुख -संयोजक

(२) कानून अधिकृत -सदस्य

(३) आवश्यकता अनुसारको विषयविज्ञ
वढीमा दुई जना -सदस्य

(४) वातावरण शाखा हेर्ने
अधिकृतस्तरको कर्मचारी वा सो

नभए सचिवले तोकेको
अधिकृतस्तरको कर्मचारी
-सदस्य सचिव

(ख) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको
हकमा:

- (१) स्वीकृतिका लागि मन्त्रालय समक्ष पेश भएका प्रत्येक प्रस्तावको लागि खण्ड (क) को उपखण्ड (३) बमोजिमको विषयविज्ञ फरक फरक पर्ने गरी बढीमा तीन जना र प्रस्तावकको प्रतिनिधी समेत संलग्न रहने गरी बेगला बेगलै समिति गठन गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपखण्ड (१) बमोजिमको समितिले नै क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन, कार्यसूची र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि सिफारिश गर्नेछ ।
- (३) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भएसँगै सम्बन्धित प्रस्तावको लागि गठित समिति स्वतः विघटन हुनेछ ।

(४) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि सिफारिश गर्ने सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित निकाय तथा स्थानीय तहले समेत उपखण्ड (१) बमोजिमको समिति गठन गर्न सक्नेछ र सोही समितिको सिफारिशका आधारमा क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन, कार्यसूची र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) यस नियम बमोजिम गठित समितिका लागि आवश्यक पर्ने विषयविज्ञको नामावली अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ ।

(३) यस नियम बमोजिम गठन भएको समितिको कार्य सञ्चालन गर्दा लाग्ने सम्पूर्ण खर्च प्रस्तावकले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

४७. अनुसूचीमा हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्ने: मन्त्रालयले अनुसूची - १, अनुसूची-२ र अनुसूची -३ बाहेकका अनुसूचीहरू प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी आवश्यकता अनुसार हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची-१

(नियम ३ सँग सम्बन्धित)

संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने प्रस्ताव

(क) वन क्षेत्र:

- (१) १० देखि ५० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वेदशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने,
- (२) सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवा १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने,
- (३) २० हेक्टरसम्म क्षेत्रफलमा नयाँ वनस्पति उद्यान, वन-बीउ बगैँचा र प्राणी उद्यान (चिडियाखाना) निर्माण गर्ने,
- (४) आयातित जङ्गली जनावर वन क्षेत्रमा छाडने,
- (५) वन क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, वन संरक्षण क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका प्रत्येक नदी, खोलाबाट दैनिक ५० घन मिटरसम्म बालुवा, ढुङ्गा, ग्रभेल र माटो सङ्कलन गर्ने,
- (६) १ हेक्टरसम्मको वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्ने,
- (७) एक जिल्लाबाट वार्षिक ५ मेट्रिक टनसम्म खोटो सङ्कलन गर्ने,
- (८) आनुवांशिक स्रोत माथि पहुँच, उपयोग र लाभको बाँडफाड गर्ने,

- (९) तराईमा २० हेक्टरसम्म र पहाडमा ५ हेक्टरसम्म क्षेत्रफलको वनक्षेत्र व्यवसायिक कबुलियती वनको रूपमा दिने,
- (१०) नेपाल सरकारद्वारा वन अनुसन्धान प्रयोजनका लागि वार्षिक १५ हेक्टर क्षेत्रफलसम्मको राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने,
- (११) ५ किलोमिटर देखि १० किलोमिटरसम्म लम्बाईको वन पथ वा अग्नी रेखा निर्माण गर्ने,
- (१२) देहायका प्रस्तावः
- (क) वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, वातावरण संरक्षण क्षेत्र वा रामसारमा सूचीकृत सिमसार क्षेत्रबाट भएर बग्ने नदीनालाको सतहबाट व्यवसायिक प्रयोजन बाहेक आयोजना सञ्चालक आफैले सञ्चालन गर्ने विकास निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेल र माटो दैनिक ५० घनमिटरसम्म निकाल्ने कार्य,
- (ख) मध्यवर्ती क्षेत्र, वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र तथा वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा निजी जग्गाबाहेक अन्यत्र नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले उपभोक्ता समूह मार्फत निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने आयोजना ।
- (ख) स्वास्थ्य क्षेत्रः १६ देखि २५ शैय्यासम्मको अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, पोली क्लिनिक निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने ।

- (ग) पर्यटन क्षेत्र: २५ देखि ५० बेडसम्मको होटल वा रिसोर्ट निर्माण, स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।
- (घ) सडक क्षेत्र:
- (१) १०० मीटर लम्बाईसम्मको पुल निर्माण गर्ने,
- (२) स्थानीय सडक निर्माण गर्ने ।
- (ङ) ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र:
- (१) १०० हेक्टरसम्म लिफ्ट सिंचाइ आयोजना निर्माण गर्ने,
- (२) ६६ के.भी. सम्मको विद्युत् प्रशारण लाइन आयोजनाका लागि वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने,
- (३) जल तथा मौसम मापन केन्द्र र मौसमी राडार स्थापना कार्य गर्दा वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने ।
- (च) आवास, भवन तथा बस्ती बिकास र सहरी विकास क्षेत्र:
- (१) ७ देखि १० तल्ला वा १५.५ देखि २५ मिटरसम्मका अग्ला भवन निर्माण गर्ने,
- (२) ३,००० देखि ५,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलसम्मको Built Up Area वा Floor Area भएको आवासीय, व्यवसायिक वा आवासीय र व्यवसायिक दुवै प्रकृति भएको संयुक्त भवन निर्माण गर्ने,
- (३) ५०० देखि १,००० जनासम्म एकैपटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, सामुदायिक भवन, रङ्गशाला, कन्सर्ट हल, स्पोर्ट्स कम्प्लेक्स निर्माण गर्ने,
- (४) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको जग्गा विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने,

- (५) ५ हेक्टरसम्म Hard Surface Pavement (Dry Port, Bus Park, Parking Lot आदि) निर्माण गर्ने,
- (६) ५,००० लिटर देखि १०,००० लिटर सम्म दैनिक पानीको प्रयोग हुने भवन निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने,
- (छ) उद्योग क्षेत्र:
- (१) मेसिन उपकरणमा १ देखि ५ करोड रुपैयाँसम्म लगानी भएको वर्कशप (मर्मत सम्भार गर्ने समेत) स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने,
- (२) वन क्षेत्र बाहेक अन्य स्थानमा १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने,
- (३) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, डेकोरेटिभ ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल, औद्योगिक माटो र साधारण माटो उत्खननको लागि दैनिक ५० घन मिटरसम्म उत्खनन कार्य गर्ने,
- (४) नदी नाला सतहबाट दैनिक १०० घनमिटरसम्म बालुवा, ग्राभेल, गिर्खा माटो निकाल्ने ।
- (ज) शिक्षा क्षेत्र: ५० शैयासम्मको शिक्षण अस्पताल सञ्चालन गर्ने ।
- (झ) खानी क्षेत्र:
- (१) दैनिक २५ मेट्रिक टनसम्म बालुवा प्रशोधन गर्ने,
- (२) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, ग्राभेल, औद्योगिक माटोको लागि दैनिक ५० घनमिटरसम्म उत्खनन गर्ने ।

अनुसूची -२

(नियम ३ सँग सम्बन्धित)

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने प्रस्ताव

(क) वन क्षेत्र:

- (१) तराईमा ५० भन्दा बढी देखि ५०० हेक्टरसम्म र पहाडमा ५० भन्दा बढी देखि २५० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वेदशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने,
- (२) सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवाहरू तराईमा १० हेक्टर भन्दा बढी देखि ५० हेक्टर सम्म र पहाडमा १० हेक्टर भन्दा बढी देखि २५ हेक्टर सम्मको क्षेत्रफलमा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने,
- (३) तराईमा २० हेक्टर भन्दा बढी देखि १०० हेक्टर सम्म र पहाडमा ५ हेक्टर भन्दा बढी देखि ५० हेक्टरसम्म क्षेत्रफलको वन व्यवसायिक कबुलियती वनको रूपमा दिने,
- (४) नेपाल सरकारले वन अनुसन्धान प्रयोजनका लागि वार्षिक १५ हेक्टर भन्दा बढी देखि ३० हेक्टर क्षेत्रफलसम्मको राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने,
- (५) राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र, वन संरक्षण क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्र स्थापना वा विस्तार गर्ने,
- (६) २० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्रफलमा नयाँ वनस्पति उद्यान, वन बीउ बगैँचा र प्राणी उद्यान (चिडियाखाना) निर्माण गर्ने,

- (७) राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, सिमसार क्षेत्र वा संरक्षित जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्ने,
- (८) देहायको परिमाणमा वन पैदावार सङ्कलन गर्ने गरी जिल्ला भित्रको पञ्च वर्षीय वन कार्ययोजना, मध्यवर्ति क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना वा वन संरक्षण क्षेत्रको कार्ययोजना तयार गर्ने:
- (क) वार्षिक ५० मेट्रिक टनसम्म जरा तथा गानो सङ्कलन गर्ने,
- (ख) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म बोक्रा सङ्कलन गर्ने,
- (ग) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म पात वा डाँठ सङ्कलन गर्ने (तेन्दुपात, भोर्लापात, तेजपात बाहेक),
- (घ) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म फूल वा भुवा सङ्कलन गर्ने,
- (ङ) वार्षिक २०० मेट्रिक टनसम्म फल र बीज सङ्कलन गर्ने (सालसिड, रिष्ठा र अमला बाहेक),
- (च) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म बिरुवा सङ्कलन गर्ने,
- (छ) वार्षिक २०० मेट्रिक टनसम्म गम, रेजिन (सल्लाको खोटो बाहेक) वा लोहवान सङ्कलन गर्ने,

(ज) वार्षिक २ लाख घनफीट भन्दा बढी काठ उत्पादन तथा सङ्कलन गर्ने ।

स्पष्टिकरण: माथि खण्ड (क) देखि खण्ड (ज) सम्मको परिमाण भन्नाले जिल्लाभित्रको राष्ट्रिय वन अन्तर्गत सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन व्यवस्थापनका पद्धतिहरू सञ्चालन हुने भएकोले जिल्लाको पञ्च वर्षीय वन व्यवस्थापन योजनामा सबै वन व्यवस्थापन पद्धतिहरू उल्लेख गरी सोबाट निकाल्न सकिने उल्लेखित वन पैदावारको कुल परिमाणलाई जनाउनेछ र एक जिल्लामा एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयहरू भएकोमा कार्यालय अनुसार पञ्चवर्षीय वन व्यवस्थापन योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

- (९) सार्वजनिक बुट्यान क्षेत्रमा जडिबुटी र सुगन्धित वनस्पतिको व्यवसायिक उत्पादनको लागि जडिबुटी केन्द्र स्थापना गर्ने,
- (१०) प्रचलित कानून अनुसार प्रशोधन गरी सारतत्त्व निकाली निकासी गर्न पाइने प्रजातिको हकमा एक जिल्लाबाट प्रति प्रजाति २० देखि १०० मेट्रिक टनसम्म वन पैदावार सङ्कलन गर्ने,
- (११) सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, अन्तरप्रदेशिक वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन, वन संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र वा संरक्षण क्षेत्र भएर वहने प्रत्येक नदी, खोलाबाट दैनिक ५०

- घनमिटरभन्दा बढी बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेल र माटो सङ्कलन गर्ने ।
- (१२) १ हेक्टर देखि ५ हेक्टरसम्मको वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्ने,
तर यो नियमावली प्रारम्भ हुनु भन्दा अघि वन क्षेत्रमा सडकको ट्रयाक तयार भएको हकमा उक्त सडकको स्तरोन्नति गर्दा थप हुने वन क्षेत्रको क्षेत्रफल मात्र गणना गर्नु पर्नेछ ।
- (१३) वन क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र भित्रको वन क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र भित्रको वन क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रको वन क्षेत्रमा २५ बेडसम्मको रिसोर्ट वा होटल, २५ शैयासम्मको अस्पताल वा २५ कोठासम्मको शिक्षण संस्था निर्माण कार्य गर्ने,
- (१४) स्वीकृत वन कार्ययोजना बमोजिम ५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रबाट कटान भएका रुखको जरा, ठुटा निकाल्ने,
- (१५) बाह्य (एक्जोटिक) तथा मिचाहा (इन्भेसिभ) जङ्गली प्राणी तथा वनस्पतिको स्थापना (Introduced) लगायत जि.एम.ओ. (Genetically Modified Organism) र एल.एम.ओ. (Living Modified Organism) प्रभावित प्रजाति एवं प्रविधिको स्थापना, प्रसारण तथा अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य गर्ने,
- (१६) एक जिल्लाबाट वार्षिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी खोटो सङ्कलन गर्ने,

- (१७) १० किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको वन पथ वा अगनी रेखा निर्माण गर्ने,
- (१८) देहायका प्रस्तावहरु:
- (क) मध्यवर्ती क्षेत्रभित्र विद्युत प्रसारण लाइन वा विद्युत प्रसारण लाइनबाट ट्याप गरी नयाँ आउटडोर सव्स्टेशन निर्माण गर्ने,
- (ख) वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रभित्र १० मेघावाटसम्मको जलविद्युत आयोजना वा १३२ के. भि. वा सो भन्दा कम भोल्टेज स्तरका विद्युत प्रसारण वा वितरण लाइन र सो अन्तर्गतका सव्स्टेशन निर्माण कार्य ।
- (ख) उद्योग क्षेत्र:
- (१) ब्लेण्डिङ प्रक्रियाबाट मदिरा उत्पादन गर्ने वा दैनिक ५ लाख लिटरसम्म क्षमता भएको उमाल्ने र फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त डिस्टिलरी, ब्रुअरी वा वाइनरी उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२) कार्बोनेटेड वा ननकार्बोनेटेड ब्रेभरेज, जुस आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३) वनस्पति छ्यू वा खानेतेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४) दैनिक १ मेट्रिक टन भन्दा बढी चिया, कफी, जडिबुटी आदि प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,

- (५) दैनिक ३,००० मेट्रिक टनसम्म खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी खाद्य पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७) दैनिक २५ मेट्रिक टनसम्म हाड, सिंग वा खुर् प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (८) दैनिक १५,००० वर्ग फिटसम्म छाला प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (९) पाइपलाईन बाहेक व्यापारिक प्रयोजनको लागि प्रति सेकेन्ड १० लिटरभन्दा बढीको दरले पानी प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१०) कुकिङ्ग (एल. पी. जी.) ग्यास, बायोग्यास, नेचुरल ग्यासको उत्पादन, भण्डारण, फिलिङ्ग, रिफिलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (११) कार्वन डाईअक्साईड, अक्सीजन, नाईट्रोजन, ऐसिटिलिन आदि उत्पादन तथा रिफिलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१२) वार्षिक ३ करोड गोटासम्म उत्पादन क्षमता भएको पोलेको इट्टा, टायल आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१३) दैनिक १०,००० भन्दा बढी Compressed Bricks, Hollow Bricks/Blocks उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१४) दैनिक १,००० मेट्रिक टनसम्म क्षमताको क्रसर उद्योग स्थापना गर्ने,

- (१५) दैनिक २५ मेट्रिक टन भन्दा बढी बालुवा प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१६) दैनिक १०० मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको एसिड र अल्काली उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१७) Chemical (Plasticizer, Chlorine, Sodium Hypochloride आदि), Glue, Addesives बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१८) Zink Oxide उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१९) श्रृङ्गार सामान बाहेकका रङ्ग रोगन उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२०) ब्लेण्डिङ्ग, रिप्रोसेसिङ्ग वा रिक्लामेशन प्रक्रियाबाट लुब्रिकेन्टस् उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२१) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रियाबाट विटुमिन तथा विटुमिन इमल्सनको उत्पादन तथा रिफिलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२२) Mosquito Repellent (झोल, क्वाईल, ट्याबलेट, लोसन आदि), धुप आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२३) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी डिटरजेन्ट, स्याम्पु, लिक्विड क्लिनर, क्लिनिङ्ग पाउडर, स्यानिटाईजर, फ्रेसनर आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२४) दैनिक १ मेट्रिक टनभन्दा बढी साबुन उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,

- (२५) व्याट्री (ड्राइ वा वेट वा लिथियम आयोन) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२६) दैनिक ५० मेट्रिक टनसम्म (ड्राई वा वेट) ब्याट्री रिसाईक्लिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२७) दैनिक ५ मेट्रिक टनसम्म फोम उत्पादन उद्योग (फोमको प्रयोग गरी २ मेट्रिक टन भन्दा बढी बस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग समेत) स्थापना गर्ने,
- (२८) परम्परागत घरेलु उद्योग बाहेकका दैनिक १०० मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको पल्प वा कागज उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२९) दैनिक १ मेट्रिक टन भन्दा बढी स्टेशनरी सामान (पेन, डटपेन, सिसाकलम, कापी रजिस्टर आदि) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३०) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी प्याकेजिङ्ग (कोरुगेटेड बक्स, कार्डबोर्ड आदि) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३१) परम्परागत घरेलु उद्योग बाहेकका धागो तथा कपडा रङ्गाई वा धुलाई वा छपाई गर्ने उद्योग (गलैँचा, पस्मिना समेत) स्थापना गर्ने,
- (३२) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी धागो प्रयोग गरी कपडा उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३३) स्पिनिङ्ग मिल स्थापना गर्ने,
- (३४) जुट उद्योग स्थापना गर्ने,

- (३५) Coir Rope वा Coir Mattress उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३६) चुनढुंगा वा क्लिंकरमा आधारित दैनिक ३,००० मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको क्लिंकर वा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३७) दैनिक ३,००० मेट्रिक टनसम्म चुन उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३८) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको वा २० करोड देखि २ अर्बसम्म मेसिन उपकरणमा लगानी हुने खनिजजन्य पदार्थ प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३९) औषधि उद्योग स्थापना गर्ने र दैनिक ५० मेट्रिक टनसम्म औषधीको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड (Bulk Drugs) संश्लेषण (Formulation) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४०) दैनिक ५०० किलोग्राम भन्दा बढी आयुर्वेदिक औषधी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४१) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी प्लाष्टिकका सामान (पाईप, फिटिङ्ग, यार्न, Wrapper, आदि उत्पादन गर्ने सहित) उत्पादन गर्ने उद्योग (खेर गएको प्लाष्टिकको कच्चा पदार्थ वा Virgin Granuals, Resin, Compound मा आधारित) स्थापना गर्ने,
- (४२) टायर, ट्युब्स र रबर प्रशोधन तथा उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,

- (४३) पुरानो टायर तथा प्लाष्टिक प्रशोधन गरी इन्धन (तेल) निकालने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४४) एनोडाइजिङ्ग, इलेक्ट्रोप्लेटिङ्ग तथा ग्याल्भनाइजिङ्ग गर्ने उद्योग (सुन चाँदीमा Plating गर्ने घरेलु उद्योग बाहेक) स्थापना गर्ने,
- (४५) रोलिङ्ग मिल उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४६) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी कट-टु-लेन्थ गर्ने तथा भाँडा वर्तन बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४७) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको फाउण्ड्री उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४८) दैनिक ५०० मेट्रिक टनसम्म प्रारम्भिक स्मेल्टिङ्ग गरी फेरस तथा नन् फेरस बस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४९) दैनिक ७५० मेट्रिक टन सम्म धातु रिमेल्टिङ्ग वा रिरोलिङ्ग वा ऐलोयिङ्ग (Alloying) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५०) १० मेट्रिक टन भन्दा बढी मेटल तथा नन् मेटलबाट फ्याब्रिकेशन (स्टकचर समेत) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५१) गाडी, मोटर साईकल, अटोरिक्सा आदि तथा दैनिक १०० थान भन्दा बढी साईकल/रिक्सा (इन्धन वा विद्युत प्रयोग नगरी) एसेम्बलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,

- (५२) १ करोड रुपैया भन्दा बढीको मेसिन उपकरण प्रयोग गरी इलेक्ट्रिकल तथा इलेक्ट्रोनिकस सामानहरू एसेम्बलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५३) दैनिक १ मेट्रिक टन भन्दा बढी बिजुलीको तार (वायरिङ्ग तथा प्रसारणको लागि) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५४) मेसिन उपकरणमा ५ करोड रुपैयाँभन्दा बढी लगानी भएको वर्कशप (मर्मत सम्भार गर्ने समेत) स्थापना गर्ने,
- (५५) मेसिन उपकरणमा ५ करोड रुपैया भन्दा बढी लगानी गर्ने निर्माण सम्बन्धी कार्य गर्ने उद्योगको स्टोरेज यार्ड स्थापना गर्ने,
- (५६) सबै प्रकारका ग्यास सिलिन्डर उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५७) उद्योगले आफ्नो प्रयोगको लागि ५ मेगावाट देखी २० मेगावाटसम्म नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि (सौर्य, वायु, जैविक आदि) Congeneration, DG Set बाट विद्युतिय ऊर्जा उत्पादन गर्ने कार्य,
- (५८) उद्योगले आफ्नो तापीय ऊर्जा प्रयोजनको लागि बायोमास, कोइलाबाट सञ्चालन हुने ग्याँसिफायर जडान गरी सञ्चालन गर्ने,
- (५९) वार्षिक १० हजारदेखि १ लाख घन फिटसम्म काठ प्रयोग गर्ने सःमिल स्थापना गर्ने,

- (६०) दैनिक ५०० घन फिटभन्दा बढी काठ प्रयोग गरी झ्याल ढोका लगायतका फर्निचर सामान उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६१) रोजिन, टर्पेन्टाईन तथा कत्था उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६२) वार्षिक २ लाख घन फिटसम्म काठ वा काठजन्य पदार्थ प्रयोग गरी भेनियर, प्लाईउड, प्लाईबोर्ड आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६३) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी बाँस तथा बेतका सामानहरू उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६४) दैनिक ५०० किलोग्राम भन्दा बढी सुर्तिजन्य पानमसलाहरू उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६५) चुरोट तथा बिडी उत्पादन (सूर्ती ड्राइ गर्ने समेत) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६६) सलाई उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६७) दैनिक १० किलो लिटरभन्दा बढी बायोडिजेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६८) Solvent Extraction प्रक्रियाबाट खाने तेलबाहेक अन्य तेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६९) Extraction, Distillation आदि प्रविधिबाट सुगन्धित तेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७०) अर्ध प्रशोधित तेल, फोसिल फ्युल प्रयोग गरी दैनिक २०० मेट्रिक टनसम्म पेट्रोलियम पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,

- (७१) दैनिक ५ लिटर भन्दा बढी Chemical तथा Reagent प्रयोग हुने Diagnosis Lab स्थापना गर्ने,
- (७२) काँच प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७३) दैनिक १ मेट्रिक टन भन्दा बढी पशु पन्छीको दाना उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७४) दैनिक २०० जोरभन्दा बढी जुत्ता तथा चप्पल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७५) दैनिक १ लाखभन्दा बढी पृष्ठ छपाई गर्ने प्रिन्टिङ्ग प्रेस सञ्चालन गर्ने,
- (७६) दैनिक १०० मेट्रिक टन भन्दा बढी Cargo Handling गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७७) कम्प्यूटर, सफ्टवेयर, विद्युतीय उपकरणहरू प्रयोग गरी सफ्टवेयर तयारी, अनलाईन सेवा, ईन्टरनेट, रेडियो, केबुल नेटवर्क जस्ता प्रकृतिका सेवा दिने कार्य तथा तालिम, परामर्श जस्ता कार्यहरू बाहेक रु. २५ करोड देखि १ अर्बसम्म मेसिन उपकरणमा लगानी हुने उद्योग,
- (७८) अस्फाल्ट ब्याचिङ्ग प्लान्ट स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।
- (ग) खानी क्षेत्र:
- (१) १०० जनासम्म स्थायी बसोबास स्थानान्तरण वा पुनर्वास गरी खानी उत्खनन गर्ने,
- (२) रेडियोधर्मी धातुहरू बाहेक अन्य धातुहरू उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन भए दैनिक १,००० टनसम्म

- र सतही उत्खनन् भए दैनिक २,००० टनसम्म उत्खननको कार्य गर्ने,
- (३) अधातु खनिज उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक २,००० टनसम्म र सतही उत्खनन् भए दैनिक ४,८०० मेट्रिक टनसम्म उत्खननको कार्य गर्ने,
- (४) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल, औद्योगिक माटो र साधारण माटाको उत्खननका लागि दैनिक ५० क्यूबिक मिटर देखि ५०० क्यूबिक मिटर सम्म उत्खननको कार्य गर्ने,
- (५) कोईला तथा मट्टीकोईला उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक १,००० टन र सतही उत्खनन् भए दैनिक २,००० टनसम्म उत्खननको कार्य गर्ने,
- (६) दैनिक २ लाख घनमिटरसम्म प्राकृतिक ग्यास (Natural Gas) उत्पादन कार्य गर्ने,
- (७) नदीनाला सतहबाट दैनिक १०० घनमिटर भन्दा बढी ३०० घनमिटरसम्म बालुवा, ग्राभेल, गिर्खा माटो निकाल्ने ।
- (घ) सडक क्षेत्रः
- (१) २५ किलोमिटर भन्दा कम लम्बाई हुने नयाँ सडक निर्माण गर्ने,
- (२) ५ देखि ५० किलोमिटर सम्मको रज्जुमार्ग निर्माण गर्ने,

- (३) १ देखि ५ किलोमिटर सम्मको केबुल कार मार्ग निर्माण गर्ने,
 - (४) १०० मिटरभन्दा बढी लम्बाईका पुल निर्माण गर्ने,
 - (५) सडक प्रयोजनको लागि १ देखि ३ किलोमिटरसम्म सुरुङ बनाउने,
 - (६) चारपाङ्ग्रे सवारी संचालन हुने आकाशे पुल निर्माण गर्ने,
 - (७) सार्वजनिक यातायातको लागि मोनो रेलमार्ग सञ्चालन गर्ने,
 - (८) १० किलोमिटर भन्दा बढी ५० किलोमिटरसम्म लम्बाईको राष्ट्रिय राजमार्ग वा सहायक सडकको चौडाई वृद्धि हुनेगरी स्तरवृद्धि, पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माण गर्ने।
- (ड) आवास, भवन तथा बस्ती विकास र सहरी विकास क्षेत्र:
- (१) ५,००० वर्गमिटर भन्दा बढी १०,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलसम्मको Built Up Area वा Floor Area भएको आवासीय, व्यवसायिक वा आवासीय र व्यवसायिक दुबै प्रकृति भएको संयुक्त भवन निर्माण गर्ने,
 - (२) १,००० देखि २,००० जनासम्म एकैपटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, सामुदायिक भवन, रङ्गशाला, कन्सर्ट हल, स्पोर्ट्स कम्प्लेक्स निर्माण गर्ने,
 - (३) १ हेक्टर देखि ५ हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा आवास विकास गर्ने,

- (४) १० हेक्टर देखि १०० हेक्टरसम्मको जग्गा विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने,
 - (५) ५ हेक्टरभन्दा बढी Hard Surface Pavement (Dry Port, Bus Park, Parking Lot आदि) निर्माण गर्ने,
 - (६) २०,००० क्यूबिक मिटरभन्दा बढी माटो पुर्ने तथा माटो काटी Site Develop गर्ने,
 - (७) ११ तल्ला वा २५ मिटरभन्दा बढी १६ तल्ला वा ५० मिटरसम्मका भवन निर्माण गर्ने,
 - (८) १०,००० लिटर देखि २०,००० लिटर सम्म दैनिक पानीको प्रयोग हुने भवन निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने ।
- (च) जलस्रोत र ऊर्जा क्षेत्र:
- (१) विद्युत् प्रसारण लाईन र सबस्टेशन निर्माण अन्तर्गत:
 - (क) १३२ के.भी. वा सोभन्दा बढी क्षमताको विद्युत् प्रसारण लाइन निर्माण गर्ने,
 - (ख) विद्यमान २२० के.भी. वा सोभन्दा बढी क्षमताको विद्युत प्रसारण लाइनबाट ट्याप गरी नयाँ आउटडोर सबस्टेशन निर्माण गर्ने ।
 - (२) विद्युत उत्पादन अन्तर्गत:
 - (क) १ मेगावाट देखि ५० मेगावाट क्षमतासम्मको जलविद्युत उत्पादन आयोजना निर्माण गर्ने,

- (ख) १ मेगावाट देखि ५ मेगावाट क्षमता सम्मको खनिज तेल वा ग्याँसबाट विद्युत् उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (ग) १,५०० क्यूबिक मिटर भन्दा बढी क्षमताको बायो ग्यास प्लान्ट निर्माण गर्ने ।
- (३) सिँचाईको नयाँ प्रणाली अन्तर्गत:
- (क) तराई र भित्री मधेशमा २०० हेक्टरदेखि २,००० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिँचाई गर्ने,
- (ख) पहाडी उपत्यका र टारमा २५ देखि ५०० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिँचाई गर्ने,
- (ग) पहाडी भिरालो पाखा र पर्वतीय क्षेत्रमा २५ देखि २०० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिँचाई गर्ने,
- (घ) १०० हेक्टर भन्दा बढीको लिफ्ट सिँचाई आयोजना निर्माण गर्ने ।
- (४) सिँचाईको पुनरुत्थान प्रणाली अन्तर्गत: विद्यमान प्रणाली अन्तर्गतका सिँचाई आयोजनाहरूमा नयाँ हेडवर्क्स निर्माण वा मूल नहर परिवर्तन हुने कुनै पनि पुनरुत्थान आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (५) २५ जनादेखि १०० जनासम्म स्थायी बसोबास भएका जनसंख्या विस्थापित गर्ने कुनै पनि जलस्रोत विकास कार्य गर्ने,
- (६) १० किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको नदी नियन्त्रणको कार्य गर्ने,
- (७) नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्र:

- (क) १ देखि १० मेगावाट क्षमतासम्मको सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (ख) १ देखि १० मेगावाट क्षमतासम्मको वायु ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (ग) ०.५ देखि २ मेगावाट क्षमतासम्मको जैविक ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (घ) चिनी उद्योग क्षेत्रभित्रको उखु पेलिसकेपछि निस्कने खोस्ता (Bagasse) बाट विद्युत सहउत्पादन (Cogeneration) हुने आयोजना सञ्चालन गर्ने ।
- (छ) पर्यटन क्षेत्र:
- (१) ५१ देखि १०० बेडसम्मको होटल वा रिसोर्ट निर्माण, स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने,
- (२) विद्यमान विमानस्थलको क्षेत्रफल थप्ने,
- (३) माछा वा अन्य जलचर भएको कुनै नदी वा तालमा इन्जिन जडित उपकरण र इन्धन ज्वलन गरी र्याफिटङ्ग कार्य वा क्रुज सञ्चालन गर्ने,
- (४) तालमा स्थापना हुने हाउस बोट (तैरने घर) सञ्चालन गर्ने ।

(ज) खानेपानी क्षेत्र:

- (१) १०० देखि ५०० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको वर्षातको पानी सङ्कलन गर्ने तथा सोही क्षेत्रफलमा भएका पानीका स्रोतको प्रयोग गर्ने,
- (२) सेफ इल्ड १०० लिटर प्रति सेकेन्ड (LPS) भन्दा बढीको पानीको स्रोत र पानीको ५० देखि ७५ प्रतिशतसम्म सुख्खा समयमा आपूर्ति गर्ने,
- (३) प्रति सेकेण्ड १०० लिटर भन्दा बढीको दरले पानी प्रशोधन गर्ने,
- (४) भूमिगत पानीको स्रोत विकासका लागि कुल एक्यूफरको ५० देखि ७५ प्रतिशतसम्म रिचार्ज गर्ने,
- (५) १ देखि ३ किलोमिटर सम्मको सुरुङ्ग निर्माण गरी खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (६) खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्नको लागि २५ देखि १०० जनासम्म जनसंख्या विस्थापन गर्ने,
- (७) पानीको स्रोतको माथिल्लो भागमा ५०० जनसंख्या सम्मको बसोबास गराउने,
- (८) ५० हजारदेखि २ लाखसम्मको जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गर्ने,
- (९) ५० हजारदेखि २ लाखसम्मको जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गरी नयाँ स्रोत जोडने,
- (१०) १ किलोमिटर भन्दा बढीको डाइभर्सन सम्बन्धी काम गर्ने,

- (११) ट्रिटमेन्ट सहितको ढल निकास सिष्टम समावेश भएका खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने।
- (झ) फोहर मैला व्यवस्थापन क्षेत्र: घर तथा आवास क्षेत्रबाट निस्कने फोहरमैलाको सम्बन्धमा देहायको काम गर्ने:
- (१) वार्षिक १,००० देखि ५,००० टनसम्म फोहरमैला जमिनमा भर्ने,
 - (२) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको ट्रान्सफर स्टेशन र रिसोर्स रिकोभरी एरिया सम्बन्धी काम गर्ने,
 - (३) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको रसायन, यान्त्रिक वा जैविक तरिकाबाट फोहरमैला छनौट, केलाउने, तह लगाउने र पुनः प्रयोग गर्ने,
 - (४) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको कम्पोष्ट प्लाण्ट सम्बन्धी काम गर्ने,
 - (५) ५ एम. एल. डी. (MLD) क्षमताभन्दा बढीको ढल व्यवस्थापन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
 - (६) ५०,००० सम्मका जनसंख्यालाई टेवा पुर्याउने उद्देश्यले सञ्चालन हुने ढल निकास, सरसफाई र फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।
- (ञ) कृषि क्षेत्र:
- (१) पहाडमा १ हेक्टरसम्म र तराईमा ५ हेक्टरसम्म राष्ट्रिय वन क्षेत्र कृषिको लागि प्रयोग गर्ने,
 - (२) निर्माण सम्बन्धी देहायको काम गर्ने:

- (क) ३०,००० वटाभन्दा बढी पन्छी जाति पालनको लागि निर्माण कार्य गर्ने,
- (ख) १,००० वटाभन्दा बढी ठूला चौपायाहरू पालनको लागि निर्माण कार्य गर्ने,
- (ग) ५,००० वटाभन्दा बढी साना चौपायाहरू (भेडा, बाख्रा) पालनको लागि निर्माण कार्य गर्ने,
- (घ) २,००० भन्दा बढी बंगुर/सुंगुर पालनको लागि निर्माण कार्य गर्ने,
- (ङ) महानगरपालिका र उपमहानगरपालिका क्षेत्र अन्तर्गत तराईमा १ हेक्टरभन्दा बढी तथा अन्य ठाउँमा ०.५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा कृषि थोक बजार स्थापना गर्ने,
- (च) वार्षिक २५ करोड भन्दा बढी माछाको भूरा उत्पादन गर्न ह्याचरीका लागि पोखरी निर्माण गर्ने,
- (छ) पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण सम्बन्धी दैनिक २००० भन्दा बढी नमूना सङ्कलन तथा परीक्षण कार्यको लागि प्रयोगशाला निर्माण गर्ने,
- (ज) बधशाला निर्माण गर्ने,
- (झ) प्यारेण्ट तथा ग्याण्ड प्यारेण्ट कुखुरा पालन तथा ह्याचरी सञ्चालन गर्न निर्माण गर्ने ।
- (३) म्याद नाघेका विषादीको (सूचित विषादीहको हकमा मात्र) भण्डारण तथा विसर्जन गर्ने,

- (४) रासायनिक मल उत्पादन, संश्लेषण (फर्मूलेशन), सम्मिश्रण (ब्लेण्डिङ्ग), प्याकेट/डिब्बाबन्दी (प्याकेजिड/क्यानिङ्ग) र भण्डारण (स्टोरेज) सम्बन्धी कार्य तथा उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५) जीवनाशक विषादी उत्पादन, संश्लेषण (फर्मूलेशन), सम्मिश्रण (ब्लेण्डिङ्ग), प्याकेट/डिब्बाबन्दी (प्याकेजिड/क्यानिङ्ग) र भण्डारण (स्टोरेज) सम्बन्धी कार्य तथा उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६) देहाय बमोजिमको कृषि उद्योग स्थापना गर्ने:
- (क) दैनिक १०,००० लिटर भन्दा बढी क्षमताको दूध प्रशोधन (दूधको परिकार समेत) उद्योग स्थापना गर्ने,
- (ख) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी माछा, मासु प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (ग) १,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी भण्डारण क्षमता भएको कोल्ड स्टोरेज स्थापना गर्ने,
- (घ) परम्परागत भेटेरिनरी औषधी बाहेकका भेटेरिनरी भ्याक्सिन तथा औषधी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (ङ) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी फलफूल तथा तरकारीको प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (च) दैनिक २ देखि १० मेट्रिक टनसम्म प्राञ्जारिक मल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

- (ट) स्वास्थ्य क्षेत्र: २६ देखि १०० शैयासम्मको अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम वा चिकित्सा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने ।
- (ठ) शिक्षा क्षेत्र: ५१ भन्दा बढी १०० शैयासम्मको शिक्षण अस्पताल सञ्चालन गर्ने ।

अनुसूची-३

(नियम ३ सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्ताव

(क) वन क्षेत्र:

- (१) तराईमा ५०० हेक्टरभन्दा बढी र पहाडमा २५० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वदेशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने,
- (२) सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवा तराईमा ५० हेक्टरभन्दा बढी र पहाडमा २५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गर्ने,
- (३) तराईमा १०० हेक्टरभन्दा बढी र पहाडमा ५० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रफलको वन व्यावसायिक कबुलियती वनको रूपमा दिने,
- (४) नेपाल सरकारले वन अनुसन्धान प्रयोजनका लागि वार्षिक ३० हेक्टरभन्दा बढी राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने,
- (५) वन क्षेत्रमा फोहरमैला फाल्न ल्यान्डफील साईट निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने,
- (६) वन क्षेत्र, वन संरक्षण क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष वा संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्रको वन क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा २५ बेड भन्दा बढीको रिसोर्ट वा होटल, २५ शैया भन्दा बढीको अस्पताल

- वा २५ कोठा भन्दा बढीको शिक्षण संस्था निर्माण गर्ने,
- (७) देहायको वन पैदावार सङ्कलन गर्ने गरी जिल्ला भित्रको पञ्च वर्षीय वन कार्ययोजना, मध्यवर्ती क्षेत्र वा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना तयार गर्ने वा संरक्षित वनको कार्ययोजना तयार गर्ने:
- (क) वार्षिक ५० मेट्रिक टन भन्दा बढी जरा तथा गानो सङ्कलन गर्ने,
- (ख) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी बोक्रा सङ्कलन गर्ने,
- (ग) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी पात वा डाँठ सङ्कलन गर्ने (तेन्दुपात, भोर्लापात, तेजपात बाहेक),
- (घ) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी फूल वा भुवा सङ्कलन गर्ने,
- (ङ) वार्षिक २०० मेट्रिक टन भन्दा बढी फल वा बीज सङ्कलन गर्ने (सालसिड, रिष्ठा र अमला बाहेक),
- (च) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी बिरुवा सङ्कलन गर्ने,
- (छ) वार्षिक २०० मेट्रिक टन भन्दा बढी गम, रेजिन (सल्लाको खोटो बाहेक) लोहवान सङ्कलन गर्ने ।

स्पष्टिकरण: माथि खण्ड (क) देखि खण्ड (छ) सम्मको परिमाण भन्नाले जिल्लाभित्रको राष्ट्रिय वन अन्तर्गत सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कवुलियती वन व्यवस्थापनका पद्धतिहरू सञ्चालन हुने भएकोले जिल्लाको पञ्च वर्षीय वन व्यवस्थापन योजनामा सबै वन व्यवस्थापन पद्धतिहरू उल्लेख गरी सोबाट निकाल्न सकिने उल्लेखित वन पैदावारको कुल परिमाणलाई जनाउनेछ । एक जिल्लामा एकभन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयहरू भएकोमा कार्यालय अनुसार पञ्च वर्षीय वन व्यवस्थापन योजना तयार गर्नुपर्नेछ ।

- (८) प्रचलित कानून बमोजिम प्रशोधन गरी सारतत्व निकाली निकासी गर्न पाइने प्रजातिहरूको हकमा एक जिल्लाबाट प्रति प्रजाति १०० टन भन्दा बढी वन पैदावार सङ्कलन गर्ने,
- (९) विद्युत प्रसारण लाइन निर्माण बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि ५ हेक्टरभन्दा बढी वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने,
- (१०) राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्षभित्र कार्यान्वयन गरिने प्रस्ताव ।

(ख) उद्योग क्षेत्र:

- (१) दैनिक ५ लाख लिटर भन्दा बढी क्षमता भएको उमाल्ने र फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त डिस्टिलरी, ब्रुअरी तथा वाइनरी उद्योग स्थापना गर्ने,

- (२) दैनिक ३,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (३) दैनिक २५ मेट्रिक टन भन्दा बढी हाड, सिंग र खुर प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (४) दैनिक १५,००० वर्गफिट भन्दा बढी छाला प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (५) वार्षिक ३ करोड गोटाभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको पोलेको इटा, टायल आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (६) दैनिक १०० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको एसिड र अल्काली उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (७) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रिया बाहेकबाट विटुमिन तथा विटुमिन इमल्सनको उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (८) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रिया बाहेकबाट रसायनिक मल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (९) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रिया बाहेकबाट किटनाशक पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१०) दैनिक ५० मेट्रिक टन (ड्राई वा वेट) भन्दा बढी ब्याट्री रिसाईक्लिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (११) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी फोम उत्पादन उद्योग (फोमको प्रयोग गरी बस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग समेत) स्थापना गर्ने,

- (१२) दैनिक १०० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको पल्प वा कागज उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१३) चुनढुङ्गा वा क्लिंकरमा आधारित दैनिक ३,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको क्लिंकर वा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१४) दैनिक ३,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी चुन उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१५) २ अर्ब रुपैयाँ भन्दा बढी मेसिन उपकरणमा लगानी हुने खनिजजन्य पदार्थ प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१६) दैनिक ५० मेट्रिक टन भन्दा बढी औषधीको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड (Bulk Drugs) संश्लेषण (Formulation) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१७) दैनिक ५०० मेट्रिक टन भन्दा बढी प्रारम्भिक स्मेल्टिङ गरी फेरस तथा नन् फेरस बस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१८) दैनिक ७५० मेट्रिक टन भन्दा बढी धातु रिमेल्टिङ वा रिरोलिङ वा ऐलोयिङ (Alloying) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (१९) उद्योगले आफ्नो प्रयोगको लागि ४० मेगावाट भन्दा बढी नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधि (सौर्य, वायु, जैविक आदि) Cogeneration, DG Set बाट विद्युतीय ऊर्जा उत्पादन गर्ने कार्य गर्ने,

- (२०) वार्षिक ५ लाख घन फिटभन्दा बढी काठ प्रयोग गर्ने सःमिल स्थापना गर्ने,
- (२१) वार्षिक २ लाख घन फिटभन्दा बढी काठ वा काठजन्य पदार्थ प्रयोग गरी भेनियर, प्लाईउड, प्लाईबोर्ड आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२२) अर्ध प्रशोधित तेल, फोसिल फ्युल प्रयोग गरी दैनिक २०० मेट्रिक टन भन्दा बढी पेट्रोलियम पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२३) अति घातक पदार्थ जस्तै: आइसोनाइट, मर्करी कम्पाउण्ड आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२४) रेडियो विकिरण निष्कासन हुने (न्यूक्लियर/एटोमिक प्रशोधन) उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२५) नेपाली सेना वा सशस्त्र प्रहरी बल वा नेपाल प्रहरीले स्थापना वा उत्पादन गर्ने बाहेकका गोली, गट्टा, बारुद लगायतका बिस्फोटक पदार्थ उत्पादन गर्ने,
- (२६) पेट्रोलियम पाईपलाईन निर्माण गर्ने,
- (२७) दैनिक १०० मेट्रिक टन भन्दा बढी क्षमताको क्रसर उद्योग स्थापना गर्ने,
- (२८) कम्प्युटर, सफ्टवेयर, विद्युतिय उपकरणहरू प्रयोग गरी सफ्टवेयर तयारी, अनलाईन सेवा, ईन्टरनेट, रेडियो, केबुल नेटवर्क जस्ता प्रकृतिका सेवा दिने कार्य तथा तालिम, परामर्श जस्ता कार्यहरू बाहेक रु. २ अर्बभन्दा बढी मेसिन उपकरणमा लगानी हुने उद्योग ।

(ग) खानी क्षेत्र:

- (१) खानी उत्खनन् गर्नको लागि १०० जनाभन्दा बढी जनसंख्याको स्थायी बसोबास, स्थानान्तरण वा पुनर्वास गर्ने,
- (२) खानी उत्खनन कार्यको लागि:-
 - (क) सबै रेडियोधर्मी धातुहरूको उत्पादन गर्न उत्खनन् कार्य गर्ने,
 - (ख) अन्य धातुहरू उत्पादन गर्न भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक १,००० टन भन्दा बढी र सतही उत्खनन् भए दैनिक २,००० टन भन्दा बढी उत्खननको कार्य गर्ने,
 - (ग) अधातु खनिज उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक २,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी र सतही उत्खनन् भए दैनिक ४,८०० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्खननको कार्य गर्ने,
 - (घ) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, डेकोरेटिभ ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल र औद्योगिक माटोको उत्खननका लागि दैनिक ५०० घन मिटर भन्दा बढी उत्खनन कार्य गर्ने,
 - (ङ) कोईला तथा मट्टिकोईला उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन भए दैनिक १,००० टन भन्दा बढी र सतही उत्खनन भए दैनिक २,००० टन भन्दा बढी उत्खनन कार्य गर्ने,

- (च) दैनिक २ लाख घन मिटरभन्दा बढी प्राकृतिक ग्याँस (Biogenic Natural Gas) उत्पादन कार्य गर्ने,
- (छ) पेट्रोलियम पदार्थको उत्खनन् र प्रशोधन सम्बन्धी कार्य गर्ने,
- (ज) नदी नाला सतहबाट दैनिक ३०० घन मिटर भन्दा बढी बालुवा, ग्राभेल, गिर्खा माटो निकाल्ने ।
- (घ) सडक क्षेत्रः
- (१) २५ किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाई हुने कुनै पनि नयाँ सडक निर्माण गर्ने,
- (२) ५० किलोमिटर भन्दा लामो रज्जुमार्ग निर्माण गर्ने,
- (३) ५ किलोमिटर भन्दा लामो केबुल कार मार्ग निर्माण गर्ने,
- (४) सार्वजनिक यातायातको लागि रेलमार्ग निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने,
- (५) सडक प्रयोजनको लागि ३ किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको सुरुङ बनाउने,
- (६) ५० किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको राष्ट्रिय राजमार्ग वा सहायक सडकको चौडाई वृद्धि हुनेगरी स्तरवृद्धि, पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माण गर्ने ।
- (ङ) आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्रः
- (१) १०,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलभन्दा माथिको Built Up Area वा Floor Area भएको आवासीय, व्यवसायिक वा

- आवासीय र व्यवसायिक दुबै प्रकृति भएको संयुक्त भवन निर्माण गर्ने,
- (२) २,००० वा सो भन्दा बढी जनाभन्दा बढी एकै पटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, सामुदायिक भवन, रङ्गशाला, कन्सर्ट हल, स्पोर्ट्स कम्प्लेक्स निर्माण गर्ने,
- (३) ५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा आवास विकास गर्ने,
- (४) १०० हेक्टरभन्दा माथिको जग्गा विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (५) १६ तल्ला वा ५० मिटर भन्दा बढी उचाई भएका भवन निर्माण गर्ने,
- (६) २०,००० लिटर भन्दा बढी दैनिक पानीको प्रयोग हुने भवन निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने,
- (७) कृषियोग्य भूमिमा शहरीकरण गर्ने ।
- (च) जलस्रोत र ऊर्जा क्षेत्र:
- (१) विद्युत उत्पादन अन्तर्गत:
- (क) ५० मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको जलविद्युत् उत्पादन आयोजना निर्माण गर्ने,
- (ख) १ मेगावाट भन्दा बढीको कोइला वा आणविक विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (ग) ५ मेगावाट भन्दा बढीको खनिज तेल वा ग्याँसबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।
- (२) सिंचाइको नयाँ प्रणाली अन्तर्गत:

- (क) तराई र भित्री मधेशमा २,००० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्र सिंचाइ गर्ने,
- (ख) पहाडी उपत्यका र टारमा ५०० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्र सिंचाइ गर्ने,
- (ग) पहाडी भिरालो पाखा र पर्वतीय क्षेत्रमा २०० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्र सिंचाइ गर्ने ।
- (३) १०० जनाभन्दा बढी स्थायी बसोबास भएको जनसंख्या विस्थापित गर्ने कुनै पनि जलस्रोत विकास कार्य गर्ने,
- (४) बहुउद्देश्यीय जलाशयको निर्माण गर्ने,
- (५) एउटा जलाधार क्षेत्रबाट अर्को जलाधार क्षेत्रमा पानी फर्काई (इन्टर बेसिन वाटर ट्रान्सफर) उपयोग गर्ने,
- (६) नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्र:-
- (क) १० मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (ख) १० मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको वायु ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (ग) २ मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको जैविक ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।
- (छ) पर्यटन क्षेत्र:
- (१) १०० बेड भन्दा बढीको होटल वा रिसोर्ट निर्माण, स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।
- (२) नयाँ विमानस्थल निर्माण गर्ने ।

(ज) खानेपानी क्षेत्र:

- (१) ५०० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको वर्षातको पानी सङ्कलन गर्ने तथा सोही क्षेत्रफलमा भएको पानीका स्रोतहरूको प्रयोग गर्ने,
- (२) सेफ इल्ड १०० एल. पि. एस. (LPS) भन्दा बढी सतही पानीको स्रोत र सो पानीको ७५ प्रतिशत भन्दा बढी सुख्खा समयमा आपूर्ति गर्ने,
- (३) भूमिगत पानीको स्रोत विकासका लागि कूल एक्यूफरको ७५ प्रतिशत भन्दा बढी रिचार्ज गर्ने,
- (४) खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्नको लागि १०० जनाभन्दा बढी जनसंख्या विस्थापित गर्ने,
- (५) पानीको स्रोतको माथिल्लो भागमा ५०० जनाभन्दा बढीको जनसंख्या बसोबास गराउने,
- (६) २ लाख भन्दा बढी जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गर्ने,
- (७) २ लाख भन्दा बढी जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गरी नयाँ स्रोत जोड्ने,
- (८) जैविक तथा रासायनिक प्रदूषण हुने स्रोत वा तिनबाट प्रभावित हुन सक्ने भूमिगत जलस्रोतको उपयोग गर्ने,
- (९) प्रति सेकेण्ड ५०० लिटरभन्दा बढी पानीको स्रोत उपयोग गर्ने खानेपानी स्रोतसम्बन्धी बहुदेशीय आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (१०) ३ किलोमिटर भन्दा बढीको सुरुङ्ग निर्माण गरी खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने,

- (११) सार्वजनिक खानीपानीका आपूर्तिका मुख्य स्रोतमा कार्यान्वयन गरिने कुनै प्रस्ताव ।
- (झ) फोहरमैला व्यवस्थापन क्षेत्रः
- (१) घर तथा आवास क्षेत्रबाट निस्कने फोहरमैलाको सम्बन्धमा देहायको काम गर्नेः
- (क) वार्षिक ५,००० टन भन्दा बढी फोहरमैला जमिनमा भर्ने,
- (ख) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको ट्रान्सफर स्टेशन र रिसोर्स रिकोभरी एरिया सम्बन्धी काम गर्ने,
- (ग) १० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको रसायन, यान्त्रिक वा जैविक तरिकाबाट फोहरमैला छनौट, केलाउने, तह लाउने र पुनः प्रयोग गर्ने,
- (घ) १० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको कम्पोष्ट प्लान्ट सम्बन्धी काम गर्ने,
- (ङ) कम्तीमा १०,००० जनसंख्या भएको सहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरमैला गाड्ने काम गर्ने,
- (च) ५ एम एल डी (MLD) भन्दा बढी क्षमताको ढल व्यवस्थापन आयोजना सञ्चालन गर्ने,
- (छ) ५०,००० भन्दा बढी जनसंख्यालाई टेवा पुर्याउने उद्देश्यले सञ्चालन हुने ढल निकास, सरसफाई र फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।

- (२) देहायको प्रकृति र जुनसुकै स्तरका खतरापूर्ण फोहरमैला सम्बन्धी देहायका निर्माण सम्बन्धी काम गर्ने:
- (क) फोहरमैला संयन्त्र निर्माण,
 - (ख) फोहरमैला रिकोभरी प्लान्ट निर्माण,
 - (ग) फोहरमैला भर्ने, थुपार्ने वा गाड्ने ठाउँको निर्माण,
 - (घ) फोहरमैला भण्डारण गर्ने ठाउँको निर्माण,
 - (ङ) फोहरमैला ट्रिटमेण्ट सुविधाको निर्माण ।
- (३) जोखिमपूर्ण फोहर पदार्थ सम्बन्धी देहायका काम गर्ने:
- (क) २५ वर्षभन्दा बढी आधा आयु भएको कुनै पनि रेडियोधर्मी वस्तुको निष्कासन र व्यवस्थापन गर्ने,
 - (ख) पचास लेथल डोज भएको कुनै पनि रेडियोधर्मी वस्तुहरूको निष्कासन र व्यवस्थापन गर्ने,
 - (ग) कम्तीमा २५ शैय्या भएको स्वास्थ्य केन्द्र वा अस्पताल वा नर्सिङ्ग होमबाट निस्कने जैविक जोखिमपूर्ण पदार्थहरूको अन्तिम निष्कासन व्यवस्थापन गर्ने,
 - (घ) कुनै पनि हानिकारण पदार्थलाई भष्म वा पुनःप्रयोग गर्नको लागि १ हेक्टर

वा सोभन्दा बढी क्षेत्रफल जमिन र
ऊर्जासम्बन्धी कुनै काम गर्ने ।

(ज) कृषि क्षेत्र:

- (१) पहाडमा १ हेक्टरभन्दा बढी र तराईमा ५ हेक्टरभन्दा बढी राष्ट्रिय वन क्षेत्र कृषिको लागि प्रयोग गर्ने,
- (२) जीवनाशक विषादी (सूचित विषादीहरूको हकमा मात्र) प्लाण्ट स्थापना गर्ने,
- (३) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी जैविक मल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(ट) स्वास्थ्य क्षेत्र: १०० शैयाभन्दा बढीको अस्पताल, नर्सिङ्ग होम वा चिकित्सा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने ।

(ठ) शिक्षा क्षेत्र: १०० शैयाभन्दा बढीको शिक्षण अस्पताल सञ्चालन गर्ने ।

अनुसूची-४

(नियम ४ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी सार्वजनिक सूचनाको ढाँचा

.....आयोजनाको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयारीको लागि

क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी सार्वजनिक सूचना

(प्रकाशित मिति)

..... प्रदेश..... जिल्लाहरु.....नगरपालिका/गाउँपालिकामा

(प्रस्तावकको नाम उल्लेख गर्ने) द्वारा निम्न बमोजिमको प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न लागिएको छ ।

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	(नाम),.....(ठेगाना),.....(ई-मेल).....(फोन नं.)
प्रस्तावको व्यहोरा	आयोजनाको मुख्य विशेषता उल्लेख गर्ने
प्रभाव पर्ने सक्ने जिल्ला/न.पा/गा.पा.	जिल्ला न.पा/गा.पा. वडा

माथि उल्लेखित प्रस्तावको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) अध्ययन सम्बन्धी क्षेत्र निर्धारण गर्ने (Scoping) क्रममा सो क्षेत्रको प्राकृतिक प्रणाली, भौतिक प्रणाली, जैविक प्रणाली, सामाजिक प्रणाली, साँस्कृतिक प्रणाली र आर्थिक प्रणाली बीच के कस्तो प्रभाव पर्दछ भनी यकिन गर्न सो स्थानको न. पा./गा.पा. तथा त्यस क्षेत्रका विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थाको लिखित राय सुझाव लिन आवश्यक भएकोले यो सार्वजनिक सूचना प्रकाशन भएको मितिले ७ (सात) दिन भित्र निम्न ठेगानामा आई पुग्ने गरी लिखित राय सुझाव उपलब्ध गराई दिनुहुन अनुरोध गरिन्छ ।

राय सुझावको लागि पत्राचार गर्ने ठेगाना:

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	(नाम),.....(ठेगाना),.....(ई-मेल).....(फोन नं.)
परामर्शदाताको नाम र ठेगाना	(नाम),.....(ठेगाना),.....(ई-मेल).....(फोन नं.)

अनुसूची-५

(नियम ४ को उपनियम (४) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदनको ढाँचा

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

प्रस्तावको शिर्षक, प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना (टेलिफोन, फ्याक्स र इमेल आदि सहित) उल्लेख गरी प्रतिवेदनको शुरु पृष्ठमा निम्न ढाँचामा प्रस्तुत गर्न सकिने छ ।

..... (प्रस्तावको नाम) को

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना:

प्रस्तावक

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, वर्ष).....

प्रस्तावको प्रकृति र त्यससँग सम्बन्धित क्षेत्र हेरी देहायका कुरा स्पष्ट खुलाउनु पर्नेछः

१. परिचय:

- (क) भूमिका:
- (ख) प्रस्तावकको परिचय:
- (ग) प्रस्तावको परिचय:
- (घ) क्षेत्र निर्धारणको उद्देश्य:
- (ङ) प्रस्तावको सान्दर्भिकता:
- (च) कानूनी औचित्यता:

२. प्रस्तावको बारेमा जानकारी:

- (क) प्रस्तावको परिचय:

- (ख) स्थान/अवस्थिति र पहुँचः
- (ग) प्रकृति/किसिमः
- (घ) संरचनाको जानकारी र अवयवः (प्रष्ट रूपमा स्थलगत अवस्थाको नक्सासँग मेल खाने हिसाबले प्रस्तुत गर्नुपर्ने)
- (ङ) प्रस्ताव/आयोजना सम्बन्धी क्रियाकलापः (निर्माण अघि, निर्माणको चरणमा र सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको चरणमा)
- (च) निर्माण योजनाः
- (छ) जग्गाको क्षेत्रफलः
- (ज) जग्गाको प्रकारः

३. प्रस्ताव/आयोजनाको लागि आवश्यकताः

- (क) आवश्यक जनशक्ति, निर्माण सामग्री (परिमाण र स्रोत), निर्माण तालिका, प्रयोग हुने ऊर्जाको किसिम (स्रोत, खपत हुने परिमाण), प्रयोग हुने प्रविधि Associated/ Ancillary facilities, प्रस्ताव कार्यान्वयन तालिकाः

(ख) अन्य थप विवरणः

४. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्नु पर्ने नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, मापदण्ड, सन्धि सम्झौताः

(प्रस्तावको प्रकृति र त्यससँग सम्बन्धित क्षेत्र हेरी पुनरावलोकन गर्नु पर्ने)

	प्रतिवेदन तयार गर्दा पुनरावलोकन गरिने दफा/नियम/खण्ड आदि र सम्बन्धित बुँदा
बुँदा	सम्बन्धित विवरण

नीति		
ऐन		
नियमावली		
निर्देशिका		
मापदण्ड		
सन्धि		
सम्झौता		

५. क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन तैयार गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने विधि:

(क) सान्दर्भिक सामाग्रीको विश्लेषण:

(ख) सूचना प्रकाशन:

(ग) स्थलगत अध्ययन:

(घ) छलफल तथा परामर्श:

(ङ) वातावरणीय सवालहरूको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण: यस कार्यको लागि देहायका विधिहरूको प्रयोग गर्न सकिनेछ-

१. चेकलिष्ट

२. Interaction matrix

३. Stepped matrix

४. Network analysis

क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन तयारी

६. विद्यमान वातावरणीय अवस्था:

प्रस्तावले प्रभाव पार्न सक्ने स्थानको भौतिक, रसायनिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वस्तुस्थितिको बारेमा आधारभूत जानकारी (न्यूनतम चेकलिष्टमा भएमा तथ्याङ्क आवश्यक पर्ने)

खण्ड ३) प्रदेश राजपत्र भाग ३ मिति २०७७।०६।१४ संख्या १७

तालिका: विभिन्न क्षेत्र र आवश्यक आधारभूत तथ्याङ्क वा विवरणका किसिम

अवयव	आवश्यक विवरण	प्रस्तावका क्षेत्रहरू					
							..
भौतिक वातावरण							
भौगोलिक अवस्था, धरातलीय अवस्था र भू-उपयोग							
जलवायु	वर्षा						
	तापक्रम						
	आद्रता						
	वायुको दिशा						
जल तथा जलाधार क्षेत्र	नदी						
	ताल						
	अन्य जलस्रोत						
	बाढी						
	हिमताल विष्फोटको अवस्था						
भू-गर्भ	चट्टान र माटोको किसिम						
	भूगर्भिय बनौट/संरचना						
	पहिरो भू-क्षय						
	भुकम्पीय जोखिम						
वायुको गुणस्तर र ध्वनिको स्तर	वायुको गुणस्तर						
	ध्वनिको अवस्था						
पानीको गुणस्तर	सतही पानीको गुणस्तर						
	जमिनमुनीको पानीको गुणस्तर						
जैविक वातावरण							

वनस्पति	जङ्गलको किसिम जलवायुको आधारमा वनस्पतिको आधारमा							
	संरक्षणको अवस्था -वन व्यवस्थापनको अवस्था -वनस्पतिको प्रमुख प्रजाति -Ethnobotany का दृष्टिले महत्वपूर्ण प्रजाति -जलीय वनस्पति							
प्राणी (जनावर)	वन्यजन्तु							
	चराह							
	सरीसृप							
	जलचर (प्रजाति, विचरणको अवस्था, वासस्थानको अवस्था)							
	वन्यजन्तुको वासस्थानको अवस्था							
माछा जलचर								
वनस्पति र प्राणीको प्रजातिको अवस्था								
सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक								
जनसांख्यिक विवरण	जनसङ्ख्या							
	जन्म, मृत्युको अवस्था							
	लैङ्गिक विवरण							
	उमेर समूह							
	जात							
	धर्म							

खण्ड ३) प्रदेश राजपत्र भाग ३ मिति २०७७।०६।१४ संख्या १७

	पेशा								
	घरधुरी								
	बसाई सराई								
शिक्षा	शैक्षिक संस्थाको सङ्ख्या र किसिम								
	साक्षरता दर								
	शैक्षिक स्तर								
स्वास्थ्य र सरसफाई	स्वास्थ्य स्थिति								
	रोगका प्रकार								
	स्वास्थ्य संस्थाको अवस्था								
	खानेपानीको अवस्था								
	शौचालयको अवस्था								
	फोहरमैला व्यवस्थापनको अवस्था								
भौतिक/सामुदायिक पूर्वाधार	यातायात पूर्वाधार								
	ऊर्जा आपूर्ति								
	सञ्चार (टेलिफोन, हुलाक, टेलिभिजन, इन्टरनेट सेवा)								
	खानेपानी								
	बजार								
	सिँचाई प्रणाली								
	उद्योग/कलकारखाना								
आर्थिक	रोजगारी/पेशा/व्यवसाय								
	जग्गाको स्वामित्व								
	कृषि उत्पादन								
	पशुपालन								

	आय आर्जन र खर्च							
	अन्य उत्पादन							
जलउपयोग	कृषि प्रयोजनको लागि जल उपयोग							
	उपल्लो र तल्लोतटीय जल उपयोगको अवस्था							
संस्कृति	ऐतिहासिक र साँस्कृतिक धरोहर							
	साँस्कृतिक महत्वका खुलास्थल							
	धार्मिक स्थल							
	साँस्कृतिक मान्यता, चालचलन र परम्परा							
भाषा	स्थानीय भाषा र बोल्ने समुदाय							
	मातृभाषा बोल्ने समुदाय							
चाडवाड र अन्य प्रथा	प्रमुख चाडवाड र समारोह							
	अन्तिम संस्कार गर्ने स्थल र प्रचलन							

७. क्षेत्र निर्धारणको लागि अध्ययनमा संलग्न विज्ञले पहिचान गरेका तथा सरोकारवालाले उठाएका भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक साँस्कृतिक वातावरणीय सवालको छुट्टा छुट्टै सूची तयार गर्नुपर्नेछ र यसरी छुट्याईएका सूचीबाट औचित्यता र सान्दर्भिकता खुलाई वातावरणीय सवालहरूको प्राथमिकता निर्धारण गरी अन्तिम सूची तयार गर्न पर्नेछ । यसरी अन्तिम सूची तैयार गर्दा सरोकारवालाले उल्लेख गरेका सवालमध्ये कुनै सवाल समावेश नभएमा सो समावेश नहुनुका कारण उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

८. सवालको पहिचान: सवालको पहिचान देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछ:

(क) सरोकारवालाले पहिचान गरेका सवाल:

(ख) अध्ययन टोलीले पहिचान गरेका सवाल:

(ग) प्राथमिकीकरण गरिएका सवाल:

(घ) प्राथमिकीकरण गरिएका सवाल देहायको तालिका बमोजिम उल्लेख गर्नुपर्नेछ:

	सकारात्मक सवालहरू	नकारात्मक सवाल
<u>निर्माण चरण</u>		
भौतिक		
रासायनिक		
जैविक		
सामाजिक, आर्थिक		
साँस्कृतिक		
<u>संचालनको चरण</u>		
भौतिक		
रासायनिक		
जैविक		
सामाजिक, आर्थिक		
साँस्कृतिक		

अनुसूची-६

(नियम ५ को उपनियम (१) को खण्ड (क) सँग सम्बन्धित)

संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको कार्यसूचीको ढाँचा

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

..... (प्रस्तावको नाम)

संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको कार्यसूची

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना:

प्रस्तावक:

.....(प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, वर्ष).....

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:
२. प्रस्तावको:
 - (क) सामान्य परिचय:
 - (ख) प्रस्तावको सान्दर्भिकता:
३. प्रतिवेदनमा समावेश गर्नु पर्ने विषयगत क्षेत्रका नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौता:
४. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरण पर्ने खास प्रभाव:
 - (क) सामाजिक-आर्थिक:
 - (ख) साँस्कृतिक:
 - (ग) भौतिक:
 - (घ) रसायनिक:
 - (ङ) जैविक:
 - (च) वातावरणीय:

५. प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावको रोकथामका विषय: यसमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू Specific, Measureable, Reliable, Attainable, Timely हुनु पर्दछ ।
६. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने विषय: यसमा अनुगमनका सूचक समेत स्पष्टसँग उल्लेख हुनु पर्दछ ।
७. अन्य आवश्यक विषय: यसमा अन्य विषयको अतिरिक्त अध्ययनको सिलसिलामा प्रतिवेदन तयारी कार्यको अवस्थाको रिपोर्टिङ गर्ने व्यवस्था र प्रतिवेदन तयार गर्ने विषय विज्ञको नामावली र योग्यता खुलेको व्यक्तिगत विवरण समेत समावेश गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूची -७

(नियम ५ को उपनियम (१) को खण्ड (ख) सँग सम्बन्धित)

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूचीको ढाँचा

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

..... (प्रस्तावको नाम)

प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदनको कार्यसूची

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना:

प्रस्तावक:

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, वर्ष).....

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:
२. प्रस्तावको:
 - (क) सामान्य परिचय:
 - (ख) प्रस्तावको सान्दर्भिकता:
३. प्रतिवेदन तयार गर्दा अपनाउनु पर्ने विधि:
४. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्न पर्ने नीति, ऐन, नियम तथा निर्देशिका तथा अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौता:
५. प्रतिवेदन तयार गर्दा लाग्ने:
 - (क) समय: कार्यतालिका सहित:
 - (ख) अनुमानित बजेट:
६. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने खास प्रभाव:
 - (क) सामाजिक-आर्थिक
 - (ख) साँस्कृतिक

- (ग) भौतिक
 - (घ) रसायनिक
 - (ङ) जैविक
 - (च) वातावरणीय
७. प्रस्ताव कार्यान्वयनका विकल्प:
- (क) डिजाइन:
 - (ख) आयोजना स्थल:
 - (ग) प्रविधि र सञ्चालन विधि, समय तालीका, प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ:
 - (घ) अन्य कुरा:
८. प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावको रोकथामको विषय: यसमा उपयुक्त विकल्पको सिफारिस सहित प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने नकारात्मक प्रभावको रोकथाम र सकारात्मक प्रभाव बढावा गर्ने विषय र प्रस्ताव गरिएका कार्यक्रम SMART (Specific, Measureable, Reliable, Attainable, Timely) हुनु पर्दछ ।
९. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने विषय: यसमा अनुगमनका सूचक समेत स्पष्टसँग उल्लेख हुनु पर्दछ ।
१०. अन्य आवश्यक विषय: यसमा अन्य विषयको अतिरिक्त अध्ययनको सिलसिलामा प्रतिवेदन तयारी कार्यको अवस्थाको रिपोर्टिङ गर्ने व्यवस्था र प्रतिवेदन तयार गर्ने विषय विज्ञको नामावली र योग्यता खुलेको व्यक्तिगत विवरण समेत समावेश गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूची-८

(नियम ५ को उपनियम (१) को खण्ड (ग) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्यसूचीको ढाँचा

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

..... (प्रस्तावको नाम)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको कार्यसूची

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना:

प्रस्तावक:

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना)

..... (महिना, वर्ष).....

परिच्छेद-१

१.१ प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:

१.२ भूमिका:

१.३ प्रस्तावकको नाम:

१.४ पत्राचार गर्ने पूर्ण ठेगाना:

टेलिफोन:

फ्याक्स:

इमेल:

१.५ परामर्शदाता संस्था वा व्यक्ति:

संस्था वा व्यक्तिको नाम:

पत्राचार गर्ने पूर्ण ठेगाना:

टेलिफोन:

फ्याक्स:

इमेल:

- १.६ कार्यसूचीको उद्देश्य:
- १.७ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको उद्देश्य:
- १.८ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको औचित्यता:

परिच्छेद-२

प्रस्तावको बारेमा जानकारी

- २.१ प्रस्तावको सामान्य परिचय:
- २.२ प्रस्तावको सान्दर्भिकता: यसमा प्रस्तावको उद्देश्य, आवश्यकता र औचित्यता खुलाउनु पर्नेछ ।
- २.३ स्थान/अवस्थिति र पहुँच:
- २.४ प्रकृति/किसिम:
- २.५ संरचनाहरूको जानकारी र अवयव: प्रष्ट रूपमा स्थलगत अवस्थाको नक्सासँग मेल खाने हिसाबले प्रस्तुत गर्नुपर्ने ।
- २.६ प्रस्ताव/आयोजना सम्बन्धी क्रियाकलाप: निर्माण अघि, निर्माणको चरणमा र सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको चरण ।
- २.७. निर्माण योजना:
 - २.७.१ आवश्यक जग्गाको क्षेत्रफल:
 - २.७.२ जग्गाको प्रकार: निजी/सरकारी/वन क्षेत्र आदि:
 - २.८. प्रस्ताव/आयोजनाको लागि आवश्यकता:
 - २.८.१ आवश्यक जनशक्ति:
 - २.८.२ निर्माण सामग्री (परिमाण र स्रोत)
 - २.८.३ निर्माण तालिका:

२.८.४ प्रयोग हुने ऊर्जाको किसिम: (स्रोत, खपत हुने परिमाण)

२.८.५ प्रयोग हुने प्रविधि Associated/ Ancillary facility, प्रस्ताव कार्यान्वयन तालिका:

२.८.६ अन्य थप विवरण:

परिच्छेद-३

तथ्याङ्क सङ्कलन

३.१ प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क:

३.१.१ भौतिक तथा रासायनिक वातावरण:

३.१.२ जैविक वातावरण:

३.१.२ सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण:

३.२ तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न अपनाइने विधि:

३.२.१ सन्दर्भ सामग्रीको पुनरावलोकन:

(क) भू-बनोट, भौगोलिक स्थिति, भू-उपयोग, भू-क्षमता र अध्ययनसँग सम्बन्धित नक्शा,

(ख) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थल तथा त्यस वरिपरिका क्षेत्रहरूको हवाई फोटो,

(ग) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलका वनस्पति तथा जीवजन्तुको तथ्याङ्क,

(घ) भौगर्भिक तथा जोखिम मूल्याङ्कन तथ्याङ्क,

(ङ) आयोजना सञ्चालन गर्नु अघि र पछिका हावा र पानीको गुणस्तर तथा ध्वनिको स्तर सम्बन्धी जानकारी,

(च) वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कनसँग सान्दर्भिक म्याट्रिक्स वा क्रमबद्ध रेखा चित्र,

(छ) अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा प्रयोग गरिएका लिखित सामग्रीको सन्दर्भसूची ।

३.२.२ स्थलगत अध्ययन: यस अन्तर्गत भौतिक वातावरण, जैविक वातावरण र सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, वातावरणीय अध्ययनका लागि प्रयोग गरिने विधि स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ:

३.२.२.१ भौतिक वातावरणमा अपनाउनुपर्ने विधि:

(क) Walkthrough/Direct Observation,

(ख) हावा, पानी र माटोको नमूना सङ्कलन,

(ग) ध्वनिको तह मापन ।

३.२.२.२ जैविक वातावरणमा अपनाउनुपर्ने विधि:

(क) Walkthrough/ Direct Observation, Indirect Sign Survey, Camera Trap,

(ख) नमूना सङ्कलन (Sampling),

(ग) तोकिएको मार्गमा हिडने/संख्या निर्धारण पद्धति (Transect Walk, Point Count),

(घ) मुख्य जानकार व्यक्तिसँग अन्तर्वार्ता (Key Informant Interview) ।

३.२.२.३ सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक वातावरणमा अपनाउनुपर्ने विधि:

(क) Walkthrough/ Direct Observation,

- (ख) सरोकारवालासँग छलफल,
(ग) विषयवस्तु तोकिएको समूह छलफल (Focus Group Discussion),
(घ) मुख्य जानकार व्यक्तिसँग अन्तर्वार्ता (Key Informant Interview),
(ङ) सामुहिक छलफल (Group Discussion) ।

परिच्छेद-४

प्रतिवेदन तयार गर्दा अध्ययन गर्नु पर्ने नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता

- ४.१ प्रस्तावसँग सम्बन्धित नीति, रणनीति:
४.२ प्रस्तावसँग सम्बन्धित आवधिक योजना:
४.३ प्रस्तावसँग सम्बन्धित ऐन:
४.४ प्रस्तावसँग सम्बन्धित नियमावली:
४.५ प्रस्तावसँग सम्बन्धित निर्देशिका/कार्यविधि/कार्यनीति:
४.६ प्रस्तावसँग सम्बन्धित वातावरणीय तथा अन्य मापदण्ड:
४.७ प्रस्तावसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, सम्झौता:

परिच्छेद-५

अवधि, बजेट तथा जनशक्ति

प्रतिवेदन तयार गर्दा लाग्ने:

- ५.१ समय:

५.२ अनुमानित बजेट:

५.३ विज्ञ जनशक्ति: अध्ययन दलका सम्पूर्ण सदस्यहरुको नाम, ठेगाना, सम्पर्क नं.

परिच्छेद-६

प्राथमिकीकरण गरिएका सवाल

क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदनमा पहिचान गरी प्राथमिकीकरण गरिएका सवालको सूची राख्नुपर्नेछ:

६.१ सरोकारवालाले उठाएका सवाल:

६.२ अध्ययन दलले देखेका सवाल:

६.३ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार पार्न प्राथमिकीकरण गरिएका सवाल:

६.४ सरोकारवालाले उठाएका तर प्राथमिकीकरणमा नपरेका सवाल हटाउनुको औचित्य:

परिच्छेद-७

विश्लेषण

७.१ परिच्छेद ६ मा उल्लिखित सवालको आधारमा प्रभावको पहिचान, आकलन, तह निर्धारण र उल्लेखनीयताको मूल्याङ्कन गर्ने विधि तथा औजारको व्याख्या गर्नुपर्नेछ:

७.२ प्रभाव पहिचान, आकलन, तह निर्धारण र उल्लेखनीयताको मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा देहायको तालिका बमोजिम गर्नु पर्नेछः

सकारात्मक प्रभाव	
(क) निर्माण अधिको चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
साँस्कृतिक	
वातावरणीय	
(ख) निर्माण चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
साँस्कृतिक	
वातावरणीय	
(ग) कार्यान्वयन चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
साँस्कृतिक	

वातावरणीय	
नकारात्मक प्रभाव	
(क) निर्माण अधिको चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
साँस्कृतिक	
वातावरणीय	
(ख) निर्माण चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
साँस्कृतिक	
वातावरणीय	
(ग) कार्यान्वयन चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
साँस्कृतिक	
वातावरणीय	

परिच्छेद-८

विकल्प

प्रस्ताव कार्यान्वयनका विकल्प: आयोजना सञ्चालन नै नहुँदाको स्थिति, आयोजनाको प्रकार, वनक्षेत्रको प्रयोग, आयोजनाको डिजाइन, स्थल, प्रविधि र सञ्चालन विधि, समय तालिका, प्रयोग गरिने कच्चा पदार्थ, प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा उत्पन्न हुने जोखिम स्वीकार गर्न सकिने वा नसकिने लगायतका पक्षलाई मनन गरी प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-९

प्रभाव

प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव बढाउने, नकारात्मक प्रभाव घटाउने उपाय: नकारात्मक प्रभाव घटाउने उपाय अवलम्बन गर्दा देहायका तरिका अपनाउनु पर्नेछ भनी उल्लेख गर्नुपर्नेछ:

९.१ निरोधात्मक (Preventive):

९.२ सुधारात्मक (Corrective):

९.३ क्षतिपूर्ति (Compensatory):

परिच्छेद-१०

वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

यस अन्तर्गत वातावरणीय व्यवस्थापन योजना सम्बन्धी विषय उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-११

अनुगमन योजना

यस अन्तर्गत वातावरणीय अनुगमनको योजना सम्बन्धी विषय उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-१२

वातावरणीय परीक्षण

यस अन्तर्गत वातावरणीय परीक्षण कहिले र कुन निकायले गर्ने भन्ने व्यहोरा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-१३

अनुसूची

कार्यसूचीको अनुसूचीमा देहाय बमोजिमका विषयवस्तु हुनुपर्नेछः

(क) नक्सा

(ख) चित्र

(ग) प्रयोग गरिने चेकलिष्ट

(घ) प्रश्नावली

(ङ) सूचना

(च) सूचना टाँस गरेको प्रमाण, मुचुल्का

(छ) वातावरण मूल्याङ्कन अध्ययन प्रतिवेदन तयारीमा संलग्न हुने विभिन्न विषयगत क्षेत्रका विज्ञको नामावली र योग्यता खुलेको व्यक्तिगत विवरण समेत अनिवार्य रूपमा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूची-९

(नियम ७ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी सार्वजनिक सूचनाको ढाँचा

.....आयोजनाकोप्रतिवेदन तयारी सम्बन्धी सार्वजनिक सूचना
(प्रकाशित मिति)

..... प्रदेश..... जिल्ला.....नगरपालिका/गाउँपालिकामा
(प्रस्तावकको नाम उल्लेख गर्ने) द्वारा निम्न बमोजिमको प्रस्ताव
कार्यान्वयन गर्न लागिएको छ ।

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	...(नाम),.....(ठेगाना),....(ई-मेल).....(फोन नं.)
प्रस्तावको व्यहोरा	आयोजनाको मुख्य विशेषताको विषयवस्तु उल्लेख गर्ने
प्रभाव पर्ने सक्ने जिल्ला/न.पा/गा.पा.	जिल्ला.... न.पा/गा.पा. . . .वडाहरू

माथि उल्लेखित प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन/प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सम्बन्धी प्रतिवेदन तयारी गर्ने क्रममा सो क्षेत्रको प्राकृतिक भौतिक प्रणाली, जैविक प्रणाली, सामाजिक प्रणाली, साँस्कृतिक प्रणाली र आर्थिक प्रणालीबिच के कस्तो प्रभाव पर्दछ भनी यकिन गर्न सो स्थानको न. पा./गा.पा. तथा त्यस क्षेत्रका विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थाको लिखित राय सुझाव लिन आवश्यक भएकोले यो सार्वजनिक सूचना प्रकाशन भएको मितिले ७ (सात) दिनभित्र निम्न ठेगानामा आई पुग्ने गरी लिखित राय सुझाव उपलब्ध गराई दिनुहुन अनुरोध गरिन्छ ।

राय सुझावको लागि पत्राचार गर्ने ठेगानाहरू:

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	...(नाम),.....(ठेगाना),....(ई-मेल).....(फोन नं.)
प्रारामर्शदाताको नाम र ठेगाना	...(नाम),.....(ठेगाना),....(ई-मेल).....(फोननं.)

अनुसूची - १०

(नियम ७ को उपनियम (५) को खण्ड (क) सँग सम्बन्धित)

संक्षिप्त वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:
२. प्रस्तावको सारांश:
३. प्रतिवेदनमा रहनु पर्ने विषय:
 - (क) प्रस्तावको उद्देश्य,
 - (ख) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विस्तृत विवरण,
 - (ग) नीति तथा कानुनी व्यवस्थाको समिक्षा,
 - (घ) प्रस्ताव तयारीमा तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषणको विधि,
 - (ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने अनुकूल प्रभाव,
 - (च) प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव,
 - (छ) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना,
 - (ज) अन्य आवश्यक कुरा,
 - (झ) सन्दर्भ सामग्री ।
४. प्रतिवेदनमा समावेश हुने वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको खाका देहाय बमोजिम हुनेछ ।

विषयगत क्षेत्र	सकारात्मक प्रभावको बढोत्तरीका क्रियाकलाप	गोरे	कहाँ गोरे	कसरी गोरे	कहिले गोरे	कसले गोरे	अनुमानित जनशक्ति, बजेट, समय	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र								

जैविक क्षेत्र							
सामाजिक क्षेत्र							
साँस्कृतिक क्षेत्र							
वातावरणीय क्षेत्र							
अन्य							
विषयगत क्षेत्र	नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरण का क्रियाकलाप	गोन के गोन	कहाँ गोन	कसरी गोन	कहिले गोन	कस्ले गोन	अनुमानित जनशक्ति, वजेट, समय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र							
जैविक क्षेत्र							
सामाजिक क्षेत्र							
साँस्कृतिक क्षेत्र							
वातावरणीय क्षेत्र							
अन्य							

द्रष्टव्यः

- (१) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायमध्ये कुन कुन उपाय आयोजना निर्माणको क्रममा र कुन कुन उपायहरु आयोजना सम्पन्न भएपछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सो समेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।
- (२) क्रियाकलाप प्रस्ताव गर्दा SMART (Specific, Measureable, Reliable, Attainable, Timely) हुनु पर्दछ ।
- (३) प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क, नक्सा, चित्र, तालिका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्नेछ ।
- (४) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन नेपाली भाषाको युनिकोडमा फण्ट साइज १२ मा टाइप गरिएको हुनु पर्नेछ । प्रतिवेदनको प्रत्येक पानाको तलमाथी १-१ इन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवै तर्फ प्रिन्ट गरी स्पाइरल बाइण्डिङ गरेको हुनुपर्नेछ ।
- (५) विदेशी लगानी भएका प्रस्तावको प्रस्तावकले अंग्रजी भाषामा तयार गर्ने संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन Times New Roman फण्टको फण्ट साइज १२ मा टाइप गरिएको हुनु पर्नेछ । प्रतिवेदनको प्रत्येक पानाको तलमाथी १-१ इन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवै तर्फ प्रिन्ट गरी स्पाइरल बाइण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।

अनुसूची - ११

(नियम ७ उपनियम (५) को खण्ड (ख) सँग सम्बन्धित)

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:-
२. प्रस्तावको सारांशः (प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावका सम्बन्धमा देहायका कुरा संक्षेपमा उल्लेख गर्ने)
 - (क) प्रस्तावको उद्देश्यः
 - (ख) भू-उपयोगमा पर्ने असरः
 - (ग) वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव, मानव जीवनमा पर्ने असर, जनसंख्याको चापः
 - (घ) स्थानीय चीज वस्तुमा हुने क्षतिः
 - (ङ) अन्य आवश्यक कुराः
३. प्रस्तावको सम्बन्धमा देहायका कुरा स्पष्ट खुलाउनु पर्ने:-
 - (क) प्रस्तावको किसिमः
 - (१) प्रशोधन गर्ने,
 - (२) उत्पादन गर्ने,
 - (३) जडान गर्ने,
 - (४) सेवा प्रवाह,
 - (५) अन्य ।
 - (ख) डेलिभरी गर्ने भए के कस्तो वस्तु डेलिभरी गर्नेः
 - (ग) प्रस्तावको:-
 - (१) जडान क्षमताः
 - (२) प्रतिदिन वा वर्ष कति घण्टा सञ्चालन हुनेः

- (घ) प्रयोग गरिने सामाग्री (परिमाण र वर्ष उल्लेख गर्ने):
- (ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुँदा निष्कासन हुने (कति समय सञ्चालन हुँदा कति परिमाणमा निष्कासन हुने हो खुलाउनु पर्ने)।
- (१) ठोस,
- (२) तरल,
- (३) हावा,
- (४) ग्याँस,
- (५) ध्वनि,
- (६) धूलो,
- (७) अन्य ।
- (च) प्रयोग हुने ऊर्जाको:
- (१) किसिम:
- (२) स्रोत:
- (३) खपत हुने परिमाण (प्रतिघण्टा, दिन र वर्षमा):
- (छ) जनशक्तिको आवश्यकता कति पर्ने:
- (ज) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने:
- (१) कुल पूँजी:
- (२) चालु पूँजी:
- (३) जमिनको क्षेत्रफल:
- (४) भवन र तिनका किसिम:
- (५) मेसिनरी औजार:
- (६) अन्य:
- (झ) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विस्तृत विवरण:

- (१) नक्सा:
 - (२) सो क्षेत्र र वरिपरिको जनसंख्या र सोबासको स्थिति:
 - (३) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आसपासमा कुनै संवेदनशील चिज वा वस्तु रहेको भए त्यस्ता चिजवस्तुको विवरण:
 - (४) हालको स्थिति:
 - (५) पानीको स्रोत:
 - (६) फोहरमैला फ्याँक्ने वा प्रशोधन गर्ने व्यवस्था:
 - (७) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने ठाउँमा आवात जावत गर्ने बाटो:
- (ज) उत्पादन प्रक्रिया
- (ट) प्रविधिको विवरण
- (ठ) अन्य आवश्यक कुराहरू
४. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव:
- (क) सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव:
- (१) मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव:
 - (२) खेती योग्य जमिनको क्षय:
 - (३) वन जंगलको क्षय:
 - (४) सामाजिक, साँस्कृतिक र धार्मिक मूल्य मान्यतामा हुने परिवर्तन:
 - (५) अन्य:
- (ख) जैविक प्रभाव:
- (१) जनसंख्या:

- (२) वनस्पति तथा जीवजन्तुः
 (३) प्राकृतिक वासस्थान र समुदायः
 (ग) भौतिक प्रभावः
 (१) जमिनः
 (२) वायुमण्डलः
 (३) पानीः
 (४) ध्वनिः
 (५) मानव निर्मित वस्तुः
 (६) अन्यः
५. प्रभाव कार्यान्वयनका विकल्पः
 (क) डिजाइनः
 (ख) आयोजना स्थलः
 (ग) प्रक्रिया, समय-तालिकाः
 (घ) प्रयोग हुने कच्चा पदार्थः
 (ङ) अन्य कुराः
६. वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाः
 ७. अन्य आवश्यक कुराः
 ८. प्रतिवेदनमा समावेश हुने वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको खाका देहाय बमोजिम हुनेछः

विषयगत क्षेत्र	सकारात्मक प्रभावको वढोत्तरीका क्रियाकलाप	गौँ के	कहाँ गौँ	कसरी गौँ	कहिले गौँ	कस्ले गौँ	अनुमानित जनशक्ति, बजेट, रकम	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र								
जैविक क्षेत्र								

सामाजिक क्षेत्र								
साँस्कृतिक क्षेत्र								
वातावरणीय क्षेत्र								
अन्य								
विषयगत क्षेत्र	नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरण का क्रियाकलाप	के गर्ने	कहाँ गर्ने	कसरी गर्ने	कहिले गर्ने	कस्ले गर्ने	अनुमानित जनशक्ति, बजेट, समय	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र								
जैविक क्षेत्र								
सामाजिक क्षेत्र								
साँस्कृतिक क्षेत्र								
वातावरणीय क्षेत्र								
अन्य								

द्रष्टव्यः

(१) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायमध्ये कुन कुन उपाय आयोजना निर्माणको क्रममा र कुन कुन उपायहरु आयोजना

- सम्पन्न भएपछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सो समेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।
- (२) क्रियाकलाप प्रस्ताव गर्दा SMART (Specific, Measureable, Reliable, Attainable, Timely) हुनु पर्दछ ।
- (३) प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क, नक्सा, चित्र, तालिका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्नेछ ।
- (४) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन नेपाली भाषाको युनिकोडमा फण्ट साइज १२ मा टाइप गरिएको हुनु पर्नेछ । प्रतिवेदनको प्रत्येक पानाको तलमाथी १-१ इन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवै तर्फ प्रिन्ट गरी स्पाइरल बाइण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।
- (५) विदेशी लगानी भएका प्रस्तावको प्रस्तावकले अंग्रेजी भाषामा तयार गर्ने वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन Times New Roman फण्टको फण्ट साइज १२ मा टाइप गरिएको हुनु पर्नेछ । प्रतिवेदनको प्रत्येक पानाको तलमाथी १-१ इन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवै तर्फ प्रिन्ट गरी स्पाइरल बाइण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।

अनुसूची-१२

(नियम ७ को उपनियम (५) को खण्ड (ग) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको ढाँचा

प्रस्तावको शिर्षक, प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना ((टेलिफोन, फ्याक्स र इमेल आदि सहित) , प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना उल्लेख गरी प्रतिवेदनको शुरु पृष्ठमा निम्न ढाँचामा प्रस्तुत गर्न सकिने छ ।

..... (प्रस्तावको नाम) को

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना:

मार्फत:

यहाँ सम्बन्धित निकायको नाम र ठेगाना

प्रतिवेदन पेश गर्ने निकायको नाम र ठेगाना:

..... (महिना, वर्ष).....

प्रतिवेदनको कार्यकारी सारांश: वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनका हरेक परिच्छेदका मुख्य मुख्य कुरा समावेश गरी मुख्य पाठको यथेष्ट जानकारी दिने गरी सरल भाषामा प्रतिवेदनको पूर्ण पाठको सारांश नेपाली र अंग्रेजी भाषामा एकरूपता हुने गरी लेख्नु पर्नेछ । (बढीमा ५पृष्ठसम्म)

प्रतिवेदनमा प्रयोग गरिएका छोटकरी शब्दहरू (Acronyms and Abbreviations): प्रतिवेदनमा प्रयोग भएका छोटो रूपका शब्द र तिनको पूर्णरूप यहाँ लेख्नु पर्नेछ । (पृष्ठ आवश्यकता अनुसार)

विषय सूची: प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिए अनुसारका परिच्छेद र ती परिच्छेद अन्तर्गतका शीर्षक तथा उपशीर्षक पृष्ठ संख्या सहित लेख्न पर्नेछ । यसो गर्दा प्रतिवेदन पढ्ने जो कोहीले पनि प्रतिवेदनको पूर्ण पाठले समावेश गरेका कुराहरु एक साथ सजिलै हेर्न सक्नेछ । (पृष्ठ आवश्यकता अनुसार)

परिच्छेद-१ (बढीमा २ पृष्ठ)

(१) प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्तिको वा संस्थाको नाम र ठेगाना:

(क) प्रस्तावकको पूरा नाम, ठेगाना, ईमेल र फोन नं सहित:

(ख) परामर्शदाताको पूरा नाम, ठेगाना, ई मेल र फोन नं सहित (परामर्शदाता नियुक्त गरिएको अवस्थामा मात्र लागू हुने):

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको औचित्य:

(घ) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको उद्देश्य (आधा पृष्ठ):

(ङ) अध्ययनको सीमा तथा सम्बन्धित अन्य कुरा: आयोजनाको तहमा गरिने स्थान विशेषको अध्ययन भएको र कुनै पनि आयोजनाको क्षेत्र सीमित हुने भएकाले यस प्रकारको अध्ययनको सीमितता हुन्छ ।

परिच्छेद-२ (बढीमा ७ पृष्ठ)

२. प्रस्तावको परिचय: प्रतिवेदनको पहिलो अध्यायको रूपमा प्रस्तावसँग सम्बन्धित र स्थलगत रूपमा जानकारी दिने विविध प्रकारका सूचना समावेश गरी देहायका शीर्षक र उपशीर्षक अन्तर्गत रही यो अध्याय तयार गर्न सकिनेछ:

- (क) भूमिका: भूमिका विषय प्रवेश भएकाले प्रस्तावको बारेमा स्पष्ट जानकारी हुने गरी यस प्रकारको प्रस्तावको पृष्ठभूमि लगायत प्रस्ताव कार्यान्वयनको उद्देश्य, आवश्यकता तथा औचित्यता आदि कुरालाई यस उपशीर्षक अन्तर्गत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
- (ख) प्रस्तावको विवरण: आयोजना (प्रस्ताव)को अवस्थिति, पहुँच, प्रस्तावका संरचनागत अवयव, निर्माण तथा सञ्चालन चरणका क्रियाकलाप, आयोजनाका लागि आवश्यक निर्माण सामग्री, ऊर्जा इन्धन आपूर्ति, कच्चा पदार्थ, जनशक्ति, जग्गा, निर्माण तालिका र आयोजनाका सहायक संरचना जस्तै: निर्माण सिविर आदि ।
- (ग) प्रस्तावको उद्देश्य

परिच्छेद-३ (बढीमा ५ पृष्ठ)

३. प्रतिवेदन तयार गर्दा अपनाइएको विधि: प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन गर्दा वा अन्य सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन/अध्ययन गर्दा कुन-कुन तरिका अपनाई वातावरणका विविध पक्षमा (भौतिक, रासायनिक, भौगोलिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक तथा साँस्कृतिक) तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको हो, सबै विधि निम्नानुसार वर्गीकरण गरी प्रस्तुत प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ:

- (क) सम्बन्धित प्रकाशित वा अप्रकाशित सामग्री/प्रतिवेदनको पुनरावलोकन:
- (ख) प्रस्तावको प्रभाव क्षेत्र निर्धारण (प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष):

- (ग) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको नक्साको अध्ययन तथा विश्लेषण:
- (घ) चेकलिष्ट/म्याष्ट्रिक्स तथा प्रश्नावलीको निर्माण गरी आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन:
- (ङ) स्थलगत अध्ययन: आयोजना क्षेत्रको अवलोकन तथा फोटो खिच्ने, नमूना सङ्कलन गर्ने, चेकलिष्ट तथा प्रश्नावली भर्ने आदि,
- (च) सङ्कलित नमूना (माटो, पानी आदि) को प्रयोगशालामा विश्लेषण:
- (छ) प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण:
- (ज) प्रभावको पहिचान, आकलन तथा उल्लेखनीय प्रभावको मूल्याङ्कन गर्दा अपनाइएको विधि:
- (झ) मस्यौदा प्रतिवेदनको तयारी:
- (ञ) सार्वजनिक परामर्श, छलफल, अन्तरकृया र सुनुवाई आदि:
- (ट) सार्वजनिक सूचना तथा सूचना सम्प्रेषण र सुझाव सङ्कलन:
- (ठ) सुझाव समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदनको तयारी:

परिच्छेद-४ (बढीमा ५ पृष्ठ)

४. प्रस्तावसँग सम्बन्धित नीति, कानून तथा मापदण्ड:
प्रस्ताव/आयोजना कार्यान्वयन गर्दा आकर्षित हुने वा हुन सक्ने संविधान, नीति, कार्यनीति, गुरुयोजना/आवधिक योजना, ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड तथा अन्तराष्ट्रिय सन्धी

सम्झौता पुनरावलोकन गरी उल्लेख गर्नु पर्नेछ । प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत हुँदा उक्त कार्यसूचीमा कानूनी संरचना उल्लेख हुने हुनाले तिनलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरी विश्लेषण गर्न सकिनेछः

- (क) आवधिक योजना, नीति तथा रणनीति/कार्यनीतिः सरकारले तय गरेका सम्बन्धित क्षेत्रका नीति तथा रणनीति र कार्यान्वयन हुने प्रस्तावसँग यस्ता नीति तथा रणनीतिको सम्बन्ध (सकारात्मक वा नकारात्मक) स्पष्ट खुलाउनु पर्नेछ ।
- (ख) ऐन तथा नियमालीः कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्तावसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने वातावरणसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय कानून र नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय कानून आकर्षित हुने भए त्यस्ता कानून कुन हदसम्म आकर्षित हुनेछन् भनी प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ । साथै प्रस्तावको कार्यान्वयनमा यस्ता कानून बाधक हुने वा नहुने तथा प्रस्ताव कार्यान्वयन हुन सक्ने वा नसक्ने बारेमा स्पष्ट खुलाउनु पर्नेछ ।
- (ग) मापदण्ड, निर्देशिका तथा दिग्दर्शनः कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको भौतिक-रासायनिक वातावरण (जस्तैः- पानी, हावा, ध्वनि आदि) सँग सम्बन्धित मापदण्ड प्रतिवेदनमा समावेश गर्नु पर्नेछ ताकी प्रस्ताव कार्यान्वयन अघि र कार्यान्वयन निर्माण तथा सञ्चालन) को

क्रममा वातावरणका यी अवयवको गुणमा हुन सक्ने परिवर्तन तथा तिनको न्यूनीकरणको उपायहरू शुरुमै चयन गर्न सकिनेछ । प्रस्तावसँग सम्बन्धित निर्देशिका तथा दिग्दर्शन पनि पर्याप्त मात्रामा पुनरावलोकन गरी प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ । यस्तो पुनरावलोकनले प्रतिवेदन तयार गर्न मार्गदर्शन पनि गर्नेछ ।

- (घ) अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता: संविधान, नीति, रणनीति, ऐन, नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको विवरण उल्लेख गर्दा देहायको ढाँचामा उल्लेख गर्नु पर्नेछ:

	प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा आकर्षित हुने दफा/ नियम/ खण्ड आदि र सम्बन्धित बुँदा
नीति	
रणनीति	
ऐन	
नियमावली	
निर्देशिका	
मापदण्ड	
महासन्धि, अभिसन्धि,	

परिच्छेद-५ (बढीमा २० पृष्ठ)

५. विद्यमान वातावरणीय अवस्था: कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा आयोजना प्रभावित क्षेत्रको वातावरणका अवयव (भौतिक, रासायनिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण) मा प्रभाव पर्न सक्ने भएको हुँदा आयोजना प्रभावित क्षेत्रको विद्यमान वातावरणीय अवस्था स्पष्ट हुने आधार र परिमाणात्मक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ। यस अन्तर्गत आयोजना प्रभावित जिल्ला (आवश्यकतानुसार), नगरपालिका/गाँउपालिका, वडा र आयोजना प्रभावित स्थलको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु पर्नेछ ।

५.१ भौतिक वातावरण: क्षेत्रनिर्धारण प्रतिवेदनको विद्यमान वातावरणीय अवस्थाको ढाँचाको तालिकामा उल्लेखित भौतिक वातावरणका विवरणको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विस्तृत रूपमा व्याख्या गर्नुपर्नेछ:

(क) भू-उपयोग

भूउपयोगको किसिम	ओगटेको क्षेत्र	ओगटेको क्षेत्र प्रतिशतमा

(ख) भूगर्भ

आयोजनाको क्षेत्र	विद्यमान भौगर्भिक जोखिम	कैफियत

(ग) जल तथा मौसम

	परिमाण र एकाइ	कैफियत
औसत वायु तापक्रम		
वार्षिक औसत अधिकतम तापक्रम		
वार्षिक औसत न्यूनतम तापक्रम		
औसत वर्षा		
आयोजना क्षेत्रका मुख्य नदी		
औसत बहाव		
अधिकतम बहाव		
आयोजना क्षेत्रको हावापानी		

(घ) वायु जल तथा ध्वनिको गुण

	सूचकहरू	आधारभूत मान
वायुको अवस्था	पि एम १०	
	पि एम २५	
	कार्बन मोनोअक्साइड	
	टिएसपी	
	हावाको गति	
	हावाको दिशा	
पिउने पानीको अवस्था	टि एस एस	
	घुलित अक्सिजन	
	कन्डक्टिभिटी	
	कुल नाइट्रेट	
	पिएच	

	ई कोली	
	आर्सेनिक	
पानीको अवस्था	टि एस एस	
	घुलित अक्सिजन	
	कन्डक्टिभिटी	
	कूल नाइट्रेट	
ध्वनिको अवस्था	Equivalent Noise Level	दिउसो राती

५.२ जैविक वातावरण

(क) आयोजना क्षेत्रको वन सम्पदाको सूची

वनको नाम	वनको किसिम	आयोजना क्षेत्रबाट दूरी

(ख) वनस्पतिको सूची

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	CITES	IUCN	नेपाल सरकार

(ग) प्रमुख गैह्र काष्ठ वनस्पति

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	उपयोग

(घ) वन्यजन्तुको सूची

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	CITES	IUCN	नेपाल सरकार
स्तनधारी					
चराचुरुङ्गी					
सरीसृप					
माछा					

५.३ सामाजिक-आर्थिक र साँस्कृतिक वातावरण

वस्तीको नाम	
आयोजनास्थलसँगको दूरी	
स्थानीय तह र वडा	
जम्मा घरधुरी	
औसत घरधुरी संख्या	
महिला पुरुष अनुपात	
जाति र धार्मिक सम्प्रदाय	
धार्मिक स्थल	
साँस्कृतिक रीतिरीवाज	
शैक्षिक स्तर (प्रतिशत)	
एस ई ई वा सो सरह	
दश जोड दुई वा सो सरह	

स्नातक स्नातकोत्तर	
शैक्षिक संस्था आधारभूत माध्यमिक उच्च माध्यमिक कलेज तथा विश्वविद्यालय	
स्वास्थ्य र सफाईको अवस्था स्थानीय रूपमा देखिने रोग स्वास्थ्य संस्था	
रोजगारी (प्रतिशत) तथा आयस्तर	
सीमान्तकृत समूह	
उद्योग र यसका किसिम	
पूर्वाधार	
सडक र यसका किसिम	
जग्गा जमिनको मूल्य	
सार्वजनिक सुविधा	
वसाई सराईको स्थिति	
बजार र यसको स्थिति	
सम्भाव्य विकास केन्द्र	
धार्मिक स्थल	
भौतिक र जैविक	

वातावरणसम्बन्धी फिल्ड सर्भे (कम्तीमा Seasons समावेश भएको)	

परिच्छेद-६ (बढीमा १५ पृष्ठ)

६. प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण: वातावरणीय मूल्याङ्कन प्रक्रियाले प्रस्तावको विकल्पको खोजी गर्ने भएकोले प्रस्तावको कार्यान्वयन बाहेक अरु विकल्प नै नभएको स्थितिमा पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने अवधारणा भित्र रही विकल्पको अध्ययन गरी प्रस्ताव गर्नु पर्नेछ र प्रस्तावित विकल्पको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने अनुकूल र प्रतिकूल प्रभावको तलनात्मक आँकलन गर्नुपर्नेछ ।

विकल्प	अनुकूल वातावरणीय प्रभाव	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव
विकल्प १		
डिजाइन		
आयोजना स्थल		
भू-बनोट		
अपनाईने प्रविधि		
सञ्चालन विधि		
समय तालिका		
कच्चा पदार्थ		
वन तथा सरकारी जग्गाको प्रयोग		
प्रतिकूल असर		

विकल्प २		
डिजाइन		
आयोजना स्थल		
भू-बनौट		
अपनाईने प्रविधि		
सञ्चालन विधि		
समय तालिका		
कच्चा पदार्थ		
वन तथा सरकारी जग्गाको प्रयोग		
प्रतिकूल असर		
विकल्प ३		
डिजाइन		
आयोजना स्थल		
भू-बनौट		
अपनाईने प्रविधि		
सञ्चालन विधि		
समय तालिका		
कच्चा पदार्थ		
वन तथा सरकारी जग्गाको प्रयोग		
प्रतिकूल असर		

परिच्छेद-७ (बढीमा २० पृष्ठ)

७. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव तथा संरक्षणका उपाय: प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरी प्रभावको पहिचान, आँकलन तथा तिनको संरक्षणको उपाय स्पष्ट प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ:

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव
भौतिक प्रभाव

	पर्ने प्रभाव	तह निर्धारण परिमाण, सीमा, समयावधि, प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष (reversible/irreversible)
१. जमिन		
२. वायु मण्डल		
३. पानी		
४. ध्वनि		
५. मानव निर्मित बस्तु		
६. अन्य		

जैविक प्रभाव

१. वन/जंगलको क्षय		
२. वनस्पति		
३. जीवजन्तु		
४. प्राकृतिक वासस्थान		

सामाजिक-आर्थिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव

१. जनसंख्या		
२. समुदाय		
३. खेती योग्य जमिनको क्षय		
४. मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव		
५. सामाजिक मूल्य मान्यतामा हुने परिवर्तन		
६. आर्थिक प्रभाव		
७. धार्मिक र साँस्कृतिक प्रभाव		
८. अन्य		

यसरी प्रस्तुत गर्दा प्रतिकूल प्रभावको साथै अनुकूल प्रभावलाई पनि उल्लेख गर्नु पर्नेछ र प्रतिकूल प्रभावलाई न्यून गर्ने तर्फ बढी ध्यान दिनु पर्नेछ। यसरी प्रतिकूल तथा अनुकूल प्रभावको मूल्याङ्कन गर्दा प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा हुन सक्ने फाइदा वेफाइदा बारे अधिकतम जानकारी प्राप्त हुनेछ। स्वीकृत कार्यसूचीको आधारमा अध्ययन गरिएको विद्यमान वातावरणीय अवस्थामा प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने प्रभावको अवधि, प्रकार र संवेदनशीलता सहि रूपमा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ। यसैगरी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष, संरक्षण उपायबाट हटाउन वा घटाउन सकिने वा नसकिने खालमा प्रभाव पहिचान एवं आँकलन गरी प्रतिवेदनमा यस्ता प्रभावको उल्लेखनीयता स्पष्ट उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-८ (बढीमा १५ पृष्ठ)

८. अनुकूल प्रभाव अधिकतम अभिवृद्धि गर्ने तथा प्रतिकूल प्रभाव न्यून गर्ने उपाय: कुनै पनि प्रस्तावमा सकारात्मक तथा अनुकूल

प्रभावलाई अधिकतम गर्न कस्ता वातावरण संरक्षणका कार्य अवलम्बन गर्नु पर्दछ ती उपाय प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

८.१ कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई हटाउने वा न्यून गर्ने विषयलाई विशेष ध्यान दिनु पर्ने भएकाले पहिचान तथा आँकलन गरिएका प्रतिकूल प्रभावलाई प्रतिवेदनमा छोटकरीमा तर प्रष्ट हुने गरी उल्लेख गर्नु पर्नेछ। उल्लेख्य प्रतिकूल प्रभावलाई हटाउने वा न्यून गर्ने उपायलाई ३ प्रकार (क्षतिपूर्ति, सुधारात्मक वा प्रतिरोधात्मक) ले वर्गीकरण गरी उल्लेख गर्नु पर्नेछ । न्यूनीकरणका उपाय भौतिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरणका क्षेत्रमा प्रस्तावको निर्माण तथा सञ्चालन अवस्थाको लागि भनी वर्गीकरण गरी न्यूनीकरणका लागि जिम्मेवारी समेत किटान गरी प्रतिवेदनमा निम्नानुसारको म्याट्रिक्समा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ।

८.२ उल्लेख्य प्रतिकूल प्रभावहरूलाई हटाउने वा न्यून गर्ने उपायहरूलाई ३ प्रकारले वर्गीकरण गर्न सकिनेछ ।

(क) क्षतिपूर्तिका उपायहरूको अवलम्बन (Compensatory Measures) : कम गर्न वा हटाउन नसकिने खालका प्रतिकूल प्रभावको क्षतिपूर्तिका उपायमा विशेष गरी देहायका क्रियाकलाप समावेश हुनुपर्नेछ:

- (१) क्षतिग्रस्त प्राकृतिक स्रोतहरूको पुर्नस्थापना,
 - (२) हटाइने वस्तीहरूको पुनर्वास,
 - (३) प्रभावित व्यक्तिलाई क्षतिपूर्ति ।
- (ख) सुधारात्मक उपायको अवलम्बन (Corrective measure): प्रतिकूल प्रभावलाई कम गरेर स्वीकारयोग्य तहसम्म ल्याउनका लागि सुधारात्मक उपाय प्रयोग गर्नु पर्नेछ । प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अपनाउनु पर्ने सुधारात्मक उपाय निम्न बमोजिम छन्:
- (१) प्रदूषण नियन्त्रण उपकरणहरूको जडान,
 - (२) प्रदूषित पानी उपचार गर्ने संयन्त्रको निर्माण,
 - (३) बाँध तथा तटवन्धमा माछाहरू आवातजावत गर्न सक्ने बाटो (Fish ladder) को निर्माण ।
- (ग) प्रतिरोधात्मक उपायहरूको अवलम्बन (Preventive measures): निम्नलिखित प्रतिरोधात्मक उपायको अवलम्बनद्वारा केही गम्भीर खालका प्रभावलाई त्यस्ता प्रभाव देखा पर्न थाल्नु अगाडि नै कम गर्न वा निर्मूल गर्न सकिन्छ:

- (१) स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन,
- (२) जनचेतना कार्यक्रमको थालनी,
- (३) सामाजिक सहयोग अभिवृद्धिकरणका उपाय ।

माथी उल्लेख भए बमोजिमका संरक्षणका उपाय भौतिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरणका क्षेत्रमा प्रस्तावको निर्माण तथा सञ्चालन अवस्थाको लागि भनी वर्गीकरण गर्नुपर्नेछ । यसो गर्दा प्रस्तावको कुन कुन अवस्थामा यी उपाय अवलम्बन गरीनु पर्ने हो भन्ने कुरा सजिलोसँग थाहा पाउन सकिन्छ । यी संरक्षणका उपायलाई कार्यान्वयन गर्ने (प्रस्तावक) को जिम्मेवारी समेत किटान गरी प्रतिवेदनमा निम्नानुसारको म्याट्रिक्समा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ ।

तालिका: वातावरणीय प्रभावका तह निर्धारण र न्यूनीकरणका उपाय

(प्रस्तावबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको परिमाण, सीमा र समयावधि (उच्च/वृहत-६०; मध्यम-२०; निम्न-१०), सीमा (क्षेत्रीय-६०; स्थानीय-२०; स्थलगत-१०) र अवधि (दीर्घकालीन-२० ; मध्यम-१०; अल्पकालीन-५) किटान गर्नुपर्नेछ)

प्रस्ताव का कार्य	वातावरणीय प्रभाव	प्रभावको तह निर्धारण						जम्मा अङ्कमान	न्यूनीकरणका उपाय
		प्रत्यक्ष	अप्रत्यक्ष	अनुकूल	प्रतिकूल	परिमाण	सीमा		

निर्माण अवधि									
भौतिक वातावरण									
१.									
२.									
जैविक वातावरण									
१.									
२.									
सामाजिक आर्थिक तथा साँकृतिक वातावरण									
१.									
२.									
सञ्चालन अवधि									
भौतिक वातावरण									
१.									
२.									
जैविक वातावरण									
१.									
२.									
सामाजिक आर्थिक तथा साँकृतिक वातावरण									
१.									
२.									

प्रतिकूल प्रभावको स्तर अनुसार तय गरिएको अङ्कमान जोडी हरेक प्रभावको कूल अङ्कमान लेख्नु पर्नेछ।

तालिका: अनुकूल प्रभाव अधिकतम तथा प्रतिकूल प्रभाव न्युनतम गर्ने उपायको कार्यान्वयन तथा लाग्ने अनुमानित रकम र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी

वातावरण संरक्षणका उपाय	कार्यान्वयन हुने स्थान	कार्यान्वयन हुने समय	अनुमानित रकम	कार्यान्वयनको जिम्मेवारी
अनुकूल प्रभाव				
१.				
२.				
प्रतिकूल प्रभाव				
१.				
२.				

परिच्छेद-९ (बढीमा ५ पृष्ठ)

९. कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको अनुगमन निम्न उद्देश्य प्राप्तिका लागि गरिन्छ:-
- (क) कानुनले तोकेका सिमाभन्दा बढी मात्रामा प्रभाव पर्न नदिन,
 - (ख) वातावरणीय प्रभाव कम गर्न अपानाइएका उपाय वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार कार्यान्वयन भएका छन् कि छैनन् भन्ने कुरा जाँचन,
 - (ग) सम्भावित वातावरणीय क्षतिबारे समयमै सचेत गराउन,

(घ) पहिचान गरिएका तथा आँकलित प्रभाव वास्तविकतासँग कति नजिक छन् भन्ने जानकारी लिन ।

९.१ अनुगमनका प्रकार: वातावरणीय प्रभावको अनुगमन देहायको अवस्थामा निम्न प्रकारले गर्नु पर्नेछ:

(क) प्रारम्भिक अवस्थाको अनुगमन (Baseline Monitoring): प्रस्तावित प्रस्तावको निर्माण कार्य शुरु गर्नुभन्दा अगावै निर्माण स्थल र वरपरका आधारभूत वातावरणीय पक्षहरूको सर्वेक्षण गर्नु पर्नेछ । यसले गर्दा अनुगमनको सिलसिलामा प्रारम्भिक अवस्थाको तुलनामा वातावरणीय पक्षमा भएको परिवर्तन वारेमा थाहा पाउन सकिन्छ ।

(ख) प्रभाव अनुगमन (Impact Monitoring): प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट भएका वातावरणीय परिवर्तन पत्ता लगाउन आयोजना निर्माण र सञ्चालनका क्रममा त्यस क्षेत्रको जनस्वास्थ्य लगायत पर्यावरणीय, सामाजिक र आर्थिक अवस्थाका सूचकको मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेछ ।

(ग) नियमपालन अनुगमन (Compliance Monitoring): यस अन्तर्गत प्रस्तावकले वातावरण संरक्षण सम्बन्धि निर्धारित मापदण्डको पालना गरेको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न वातावरणीय गुणस्तरका विशेष

सूचक वा प्रदूषणको अवस्था वारेमा आवधिक वा लगातार रूपमा अनुगमन गरी अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

- ९.२ वातावरणीय अनुगमनका सूचक (Indicators): प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आधारभूत तथ्याङ्क, पहिचान तथा आँकलन गरिएका अनुकूल वा प्रतिकूल प्रभाव तथा वातावरण संरक्षणका उपायलाई ध्यान दिई प्रस्तावकले पालना गर्नुपर्ने र वातावरणीय प्रभावको प्रभावकारीताको अनुगमन गर्न सूचक प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ । जस्तै: कृषि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रस्ताववाट जैविक विविधता, माटोको गुण, भूक्षयको मात्रा, जनस्वास्थ्य आदिमा प्रभाव पर्न सक्ने हुँदा यस्तो पक्षलाई सम्बोधन गर्ने गरी अनुगमनका सूचक छनौट गरी प्रतिवेदनमा समावेश गर्नुपर्नेछ ।
- ९.३ अनुगमनको विधि: उल्लेखित अनुगमनका प्रत्येक सूचकलाई कुन विधि/तरिकाबाट अनुगमन गर्ने हो प्रतिवेदनमा खुलाउनु आवश्यक हुनेछ । यस्ता विधि भरपर्दो, सजिलो र आयोजना स्थलमा कार्यरत जनशक्तिले अवलम्बन गर्न सक्ने खालको हुनुपर्नेछ ।
- ९.४ अनुगमनको लागि समय तालिका: आयोजना निर्माण र सञ्चालनका विभिन्न अवस्थामा अनुगमन गर्नुपर्ने भएकाले सूचकको प्रकृति हेरी वातावरणीय अनुगमन गर्ने समय तालिका प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

- ९.५ अनुगमन गर्ने निकाय: प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ तथा प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ मा उल्लेख भएअनुसार वातावरणीय अनुगमनको लागि सम्बन्धित निकाय वा मन्त्रालय जिम्मेवार हुनेछ । यस अर्थमा कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रस्तावको हकमा भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले अनुगमन गर्नेछ । ऊर्जासँग सम्बन्धित हकमा भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयले अनुगमन गर्नेछ । प्रस्तावक आफैले पनि कुनै न कुनै सूचक अनुगमन गर्न सक्नेछ, जसले गर्दा कुनै प्रतिकूल प्रभावलाई तुरुन्तै हटाउन वा न्यून गर्न सकिनेछ । प्रतिवेदनमा कुन कुन सूचक क-कसले अनुगमन गर्ने भन्ने प्रष्ट खुलाउनु पर्नेछ । साधारण तथा घरिघरि गरीनुपर्ने अनुगमन प्रस्तावकले गरेको खण्डमा प्रभाव न्यूनीकरण छिटो र कम खर्चमा गर्न सकिन्छ । प्रस्तावको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्रस्तावककोमा निहित रहनेछ । तर सो अनुगमनको प्रतिवेदनको सम्बन्धमा सम्बन्धित मन्त्रालयले सुपरिवेक्षण गर्नेछ ।
- ९.६ अनुगमनको लागि अनुमानित रकम (Monitoring Cost): प्रस्ताव कार्यान्वयन र निर्माणको समयमा विभिन्न सूचकको अनुगमन गर्न आवश्यक पर्ने रकम पनि प्रतिवेदनमा खुलाउनु पर्नेछ र सो रकम

प्रस्तावकले मात्रै व्यहोर्ने हो वा अन्य स्रोतबाट पनि व्यहोरिने हो, सो समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

तालिका: अनुगमन सम्बन्धी विवरणलाई म्याट्रिक्सको रूपमा समेत प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ:

अनुगमन का प्रकार	अनुग मनका सूचक	अनुगमन को विधि	स्थान	समय	अनुमानित रकम	अनुगमन गर्ने निकाय
प्रारम्भिक अवस्थाको अनुगमन						
१.						
२.						
प्रभाव अनुगमन						
१.						
२.						
नियमपालन अनुगमन						
१.						
२.						

परिच्छेद-१० (बढीमा ५ पृष्ठ)

१०.१ वातावरणीय परीक्षण: वातावरणीय परीक्षणका किसिम देहाय बमोजिमका हुनेछन:

- (क) निर्णय तहको परीक्षण,
- (ख) कार्यान्वयन परीक्षण,
- (ग) कार्यको प्रभावकारिता परीक्षण,
- (घ) आयोजना प्रभाव परीक्षण,
- (ङ) आँकलन गरिएको प्रविधि परीक्षण,

(च) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रक्रिया परीक्षण।

१०.२ वातावरणीय परीक्षणमा सामान्यतया तीन पक्ष संलग्न हुने गर्छन्:

- (क) परीक्षक,
- (ख) परीक्षित पक्ष (प्रस्तावसँग सरोकार भएको),
- (ग) तेस्रो पक्ष।

१०.३ स्वैच्छिक वा बाध्यकारी परीक्षणको लागि संलग्न पक्ष वा संस्थाको आधारमा वातावरणीय परीक्षण आन्तरिक वा बाह्य हुन सक्नेछ:

- (क) आन्तरिक परीक्षण,
- (ख) बाह्य परीक्षण,
- (ग) बाध्यकारी परीक्षण,
- (घ) स्वैच्छिक परीक्षण।

१०.४ वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा: परीक्षणको उद्देश्य र क्षेत्र अनुसार प्रतिवेदनको ढाँचा फरक हुन सक्छ तथापि यसलाई तर्कसंगत रूपमा देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ:

खण्ड १	कार्यकारी सारांश
खण्ड २	परीक्षण प्रशासनिक एवं परीक्षण कार्यको विवरण, आयोजना स्थलमा गरिएका अन्तर्वार्ता, परीक्षण गर्ने पक्ष एवं परीक्षणका क्षेत्र र विधि यो अध्ययनमा समावेश गर्नु पर्नेछ। साथै वातावरणीय अनुगमन, परीक्षणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा विवरण पनि समावेश गर्नु पर्नेछ।

खण्ड ३	परीक्षणको पूर्ण विवरण								
खण्ड ४	आयोजना सम्बन्धमा पालना गर्नु पर्ने सुझाव एवं सुधारात्मक कार्य								
अनुसूची	सम्बन्धित तथ्याङ्क र विवरण								
परीक्षण गर्ने समूहमा समावेश हुनु पर्ने जनशक्ति									
प्रविधिक	प्रस्तावसँग विषय मिल्ने विज्ञ								
	वातावरण विज्ञ								
	सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक विज्ञ								
	प्रस्तावको क्षेत्र, किसिम र यसले पारेको प्रभावको गाम्भीर्यताको आधारमा थप अन्य विज्ञ								
वातावरणीय परीक्षण को लागि चेकलिष्ट									
१. भौतिक पक्ष									
	विवरण	आयोजनाको क्रियाकलाप	अनुमान गरिएको प्रभाव	खास प्रभाव	न्यूनीकरणका उपाय	प्रभावकारीता	सूचना	तथ्याङ्कको स्रोत	
१	वायुको गुण								
२	पानीको गुण								
३	ध्वनीको मात्रा								

४	भूउपयोग								
५	जलस्रोत								
२. जैविक पक्ष									
	विवरण	आयोजनाको क्रियाकलाप	अनुमान गरिएको प्रभाव	खास प्रभाव	न्यूनीकरणका उपाय	प्रभावकारिता	सूचना	तथ्याङ्कको स्रोत	
१	वन जंगल								
२	वनस्पति								
३	जीवजन्तु								
४	गैरकाष्ठ								
५	माछा								
६	दुर्लभ र सङ्कटापन्न प्रजाति								
७	संरक्षण क्षेत्र								
३ सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक पक्ष									
	विवरण	आयोजनाको क्रियाकलाप	अनुमान गरिएको प्रभाव	खास प्रभाव	न्यूनीकरणका उपाय	प्रभावकारिता	सूचना	तथ्याङ्कको स्रोत	
१	शिक्षा								
२	कृषि								

३	रोजगारी								
४	बसाई सराई								
५	स्वास्थ्य र सरसफाइ								
६	वातावरणीय सौन्दर्यता								
७	लैंगिक सवाल								
८	धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थिति								
९	सामाजिक स्थिति								

परिच्छेद-११ (बढीमा ३ पृष्ठ)

११. निष्कर्ष तथा प्रतिबद्धता:

११.१ अध्ययनको निष्कर्ष: वातावरण संरक्षणका उपाय र वातावरणीय अनुगमनको कार्यान्वयनको पक्षमा प्रस्तावकको प्रतिबद्धता तथा अन्य अध्ययनको आवश्यकता पर्ने नपर्ने आदि प्रष्ट्याई निष्कर्ष मा राख्नु उपयुक्त हुनेछ । अध्ययनको निष्कर्ष र पुनरावलोकन समितिको राय सुझाव अनुसार वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कनमा शर्तहरू समावेश गरिनेछ ।

११.२ प्रतिबद्धता: वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार पार्दा प्रस्तावकले परामर्शदाताको सहयोग लिएको र परामर्शदाताले सुझाव दिएको भए पनि प्रतिवेदनमा त्यस्तो सुझाव राखी स्वीकृतिको लागि पेश गर्न मिल्दैन, किनकि प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ अनुसार प्रस्तावकले नै प्रतिवेदन तयार गरी पेश गर्नुपर्नेछ । यस खण्डमा प्रस्तावकको प्रतिबद्धता झल्किनु पर्दछ । प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अन्य संस्था वा निकायबाट आवश्यक पर्ने सहयोगलाई उल्लेख गर्न सकिनेछ । प्रस्ताव कार्यान्वयनमा कुनै नीति, कानून वा मापदण्डले वाधा पुर्याउने अवस्था आएमा त्यस्ता बाधालाई कसरी फुकाउन सकिन्छ भन्ने बारेमा राय दिन सकिनेछ ।

१२. सन्दर्भ सामग्री: प्रतिवेदन तयार गर्दा उद्धृत गरिएका सन्दर्भ सामग्रीको प्रकाशनसम्बन्धी सूची निम्न लिखित आधारमा बनाउने:

- (क) लेखक,
- (ख) प्रकाशित भएको मिति,
- (ग) उद्धृत गरिएका सामग्रीको शीर्षक,
- (घ) उद्धृत गरिएका प्रकाशन वा पत्रिकाको नाम,
- (ङ) वर्ष, खण्ड, अङ्क आदि (भएको खण्डमा),

(च) पृष्ठ ।

ढाँचा: लेखक, प्रकाशित भएको बर्ष, उद्धृत गरिएका सामग्रीको शीर्षक उद्धृत गरिएका प्रकाशन वा पत्रिकाको नाम....., वर्ष, खण्ड (अंक), पृष्ठ ।

१३. अनुसूची: अनुसूचीमा आवश्यकता अनुसार देहायका कुरा समावेश गर्नुपर्नेछ:

- (क) भू-वनोट, भौगोलिक स्थिति, भू-उपयोग, भू-क्षमता र अध्ययनसँग सम्बन्धित नक्शा र फोटोग्राफ,
- (ख) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थल तथा त्यस वरिपरिका क्षेत्रहरूको हवाई फोटो,
- (ग) स्थलगत अनुसन्धानका लागि प्रयोग गरिएका प्रश्नवाली वा विषय वस्तुको सूची,
- (घ) चार्ट, तथा चित्र जस्ता वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित कुरा,
- (ङ) जलवायु तथा हावापानी सम्बन्धी तथ्याङ्क (समयको आधारमा क्रमबद्ध गरी),
- (च) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलका वनस्पति तथा जीवजन्तुको तथ्याङ्क,
- (छ) भौगर्भिक तथा जोखिम मूल्याङ्कन तथ्याङ्क (प्राप्त गर्न सकिने भएमा),
- (ज) उपलब्ध हुन सक्ने भएमा आयोजना सञ्चालन गर्नु अघि र पछिका हावा र पानीको गुणस्तर तथा ध्वनिको स्तरसम्बन्धी जानकारी,

- (झ) वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन सान्दर्भिक म्याट्रिक्स वा क्रमबद्ध रेखाचित्र,
- (ञ) नक्शा, स्लाइड, रेकर्ड तथा भिडियो फिल्मजस्ता सहायक श्रव्य दृश्य सामग्री,
- (ट) बाली लगाउने तरिका, पशुपालन, माटोको गुण, रासायनिक मल, प्रयोग गर्ने मात्रासम्बन्धी तथ्याङ्क,
- (ठ) आमन्त्रित व्यक्ति तथा सहभागिताको सूची तथा सम्बन्धित संस्थाबीचको छलफल, भेला र बैठकको रेकर्ड तथा छलफल र अनुगमनको छोटो जानकारी,
- (ड) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको तयारीमा संलग्न अध्ययन टोलीको व्यक्ति तथा संस्थाको नामावली,
- (ढ) अध्ययनको क्रममा सम्पर्क गरिएका व्यक्ति तथा संस्थाको नाम, ठेगाना र टेलिफोन नम्बर,
- (ण) प्रस्तावक र अध्ययन टोलीको स्वयम् घोषणापत्र,
- (त) अध्ययनसम्बन्धी सार्वजनिक सूचना, मुचुल्का, सिफारिसपत्र, लिखित राय सुझाव, सार्वजनिक परामर्श बैठक र सार्वजनिक सुनुवाईसँग सम्बन्धित कागजपत्र ।

१४. वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा रहनु पर्ने वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको खाका:

विषयगत क्षेत्र	सकारात्मक प्रभावको वढोत्तरीका कृयाकलाप	१०	१०	१०	१०	१०	अनुमानित जनशक्ति, वजेट, समय	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
		१०	१०	१०	१०	१०		

भौतिक क्षेत्र								
जैविक क्षेत्र								
सामाजिक क्षेत्र								
साँस्कृतिक क्षेत्र								
अन्य								
विषयगत क्षेत्र	नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरण का कृयाकलाप	शुभ गाँव	कहाँ गाँव	कसरी गाँव	कहिले गाँव	कस्तो गाँव	अनुमानित जनशक्ति, वजेट, समय	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र								
जैविक क्षेत्र								
सामाजिक क्षेत्र								
साँस्कृतिक क्षेत्र								
अन्य								

पुनश्चः

- (१) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायमध्ये कुन कुन उपायहरू आयोजना निर्माणको क्रममा र कुन कुन उपायहरू आयोजना

- सम्पन्न भएपछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सो समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
- (२) क्रियाकलापहरू प्रस्ताव गर्दा SMART (Specific, Measureable, Reliable, Attainable, Timely) हुनु पर्दछ ।
- (३) प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क, नक्सा, चित्र, तालिका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्नेछ ।
- (४) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन नेपाली भाषाको युनिकोडमा फण्ट साइज १२ मा टाइप गरिएको हुनु पर्नेछ । प्रतिवेदनको प्रत्येक पानाको तलमाथी १-१ इन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवै तर्फ प्रिन्ट गरी स्पाइरल बाइण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।
- (५) विदेशी लगानी भएका प्रस्तावको प्रस्तावकले अंग्रेजी भाषामा तयार गर्ने वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन Times New Roman फण्टको फण्ट साइज १२ मा टाइप गरिएको हुनु पर्नेछ । प्रतिवेदनको प्रत्येक पानाको तलमाथी १-१ इन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवै तर्फ प्रिन्ट गरी स्पाइरल बाइण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।

अनुसूची - १३

(नियम ७ को उपनियम (९) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको गुणस्तर कायम गर्ने आधार

- (क) स्वीकृत कार्यसूची अनुरूप तयार भएको,
- (ख) प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका विकल्पको विश्लेषणबाट उपयुक्त विकल्पमा प्रस्ताव भएको,
- (ग) वातावरण व्यवस्थापन योजना तथ्यपरक र विश्वासनीय भएको, नकारात्मक प्रभावलाई घटाउने र सकारात्मक प्रभावलाई वढावा दिने कार्यक्रम भएको,
- (घ) समय तालिकाको पालना गरेको,
- (ङ) कार्यसूचीमा प्रस्ताव गरिएका विषय विज्ञले नै काम गरेको,
- (च) रितपूर्वकको सार्वजनिक सुनुवाइ भएको,
- (छ) प्रभावित वा लाभान्वित समूह संस्था र सरोकारवालाका सवाल सम्बोधन भएको,
- (ज) नेपाली भाषामा तयार भएको ।

अनुसूची-१४

(नियम ८ को उपनियम (४) संग सम्बन्धित)

सिफारिस-पत्रको ढाँचा

मिति:

विषय: राय सुझावसहित सिफारिस गरिएको बारे ।

श्री.....कार्यालय/मन्त्रालय

ठेगाना.....वा

श्री------(प्रस्तावक)

ठेगाना-----

प्रस्तुत विषयमा कार्यालयको/मन्त्रालयको मितिको प्रकाशित सूचना र/वा----- मितिको सार्वजनिक सुनुवाई अनुसार कार्यान्वयन हुनेविषयको प्रस्तावबाट यस क्षेत्रमा निम्नानुसारको वातावरणीय प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ ।

(क) सकारात्मक प्रभाव

(ख) नकारात्मक प्रभाव

उल्लेखित प्रभावको आधारमा सकारात्मक प्रभावलाई वढोत्तरी र नकारात्मक प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने वातावरणीय व्यवस्थापनको योजना कार्यान्वयन गर्दा उल्लेखित प्रस्तावको सकारात्मक प्रभाव बढी हुने वा नकारात्मक प्रभाव धेरै देखिएकोले उल्लेखित प्रस्ताव निम्न आधारमा कार्यान्वयन गर्न वा नगर्न मिल्ने व्यहोरा उल्लेख गरी यो सिफारिस गरिएको छ ।

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न मिल्ने आधार

वा प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न

नमिल्ने आधार

१.-----

१.-----

२.-----

२.-----

३.-----

३.-----

अनुसूची-१५

(नियम १८ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

जोखिमपूर्ण पदार्थको संकलन, भण्डारण, प्रशोधन, बिक्री वितरण, विसर्जन र ओसारपसार गर्नको लागि ईजाजत प्राप्त गर्न भर्ने आवेदन फारम

इजाजत प्राप्त वा नवीकरण गर्न आवेदन दिनेको:

१. नाम र ठेगाना:
२. इजाजत खोजिएको क्षेत्र:
 - क) संकलन ख) ओसारपसार ग) भण्डारण घ) प्रशोधन
 - ड) विसर्जन च) बिक्री वितरण
३. नेपाल सरकारबाट प्राप्त गरेको इजाजत संख्या र मिति:
४. प्रस्तावित कार्य गर्न तोकिएको स्थानको ठेगाना:
५. प्रस्तावित स्थानको वातावरणीय स्थिति:
६. जोखिमपूर्ण पदार्थको रासायनिक परिचय:
७. जोखिमपूर्ण पदार्थको अनुमानित परिमाण:
८. क्रियाकलापको विस्तृत विवरण:
९. प्रयोग हुने उपकरणको (प्रकार, क्षमता, संख्या आदि) विस्तृत विवरण:

अनुसूची-१६

(नियम १८ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

जोखिमपूर्ण पदार्थको

सङ्कलन/भण्डारण/प्रशोधन/विक्रिवितरण/विसर्जन/ओसारपसार गर्नको लागि

ईजाजत-पत्र

मिति:

श्री लाई क्षेत्रमा जोखिमपूर्ण पदार्थको उत्पादन/सङ्कलन/ओसारपसार/भण्डारण/प्रशोधन/विसर्जन गर्न यो ईजाजत दिइएको छ ।

यो इजाजत पत्र मिति सम्म कायम रहनेछ ।

शर्तहरू:

१

२

डा. कृष्ण प्रसाद आचार्य,
प्रदेश सरकारको सचिव ।